

2026-06-16

Guide #28

Rättsligt ansvar för
utsläpp och utredning
avseende deponier

I korthet

- Avfall Sverige får frågor från medlemmar som undrar vilket ansvar kommunen kan ha när det gäller provtagning och åtgärder när det påvisats föroreningar i exempelvis dricksvattenbrunnar i närheten av en nedlagd kommunal deponi. Denna guide syftar till att svara på dessa frågor. Innehållet är framtaget av advokaten Björn Hellman och juristen Ingrid Olander vid Advokatfirman Åberg (per den 21 maj 2026) på uppdrag av Avfall Sverige.
- Nedlagda deponier bedöms i rättspraxis vanligen utgöra en pågående förvaring av avfall, så kallade ”förvaringsfall”. Det innebär att deponin är att betrakta som en pågående miljöfarlig verksamhet som träffas av bestämmelserna i miljöbalkens 9 kapitel. En fastighetsägare med en deponi på sin mark kan i sådant fall anses vara verksamhetsutövare för deponin, även om denne själv inte deponerat avfall. Därför är det bara om det konstateras att det inte är ett förvaringsfall, som det kan bli aktuellt med ett subsidiärt ansvar för fastighetsägaren enligt bestämmelserna i 10 kap. miljöbalken.
- Deponier eller föroreningar från deponier kan alltså omfattas av bestämmelserna om förorenade områden i 10 kapitlet miljöbalken. Vilka skyldigheter det kan innebära redogörs för i guiden. I första hand är det verksamhetsutövarna som är ansvariga men om ingen verksamhetsutövare finns kan eventuellt fastighetsägare bli ansvariga för en förorening genom ett subsidiärt ansvar (andrahandsansvar). Eftersom 10 kap. miljöbalken trädde i kraft den 30 juni 1969 och fick flera ändringar den 1 augusti 2007, har dessa datum betydelse för vilka bestämmelser som ska tillämpas i det enskilda fallet.
- Deponier som avslutats efter den 16 juli 2021 omfattas av anmälningsplikt och de bestämmelser som följer av deponeringsförordningen.
- Slutligen tar guiden upp något om ansvar för PFAS-föroreningar och om skadeståndsansvar för vissa miljöskador.

Innehållsförteckning

I korthet (förord av Avfall Sverige)	1
1. Bakgrund	5
2. Lëshänvisning	7
3. Gemensamma utgångspunkter	8
3.1 Bevisbörda	8
3.2 Ansvar för förebyggande åtgärder enligt 2 kap 3 § miljöbalken	10
3.3 Ansvaret för avhjälpande av skador och olägenheter – förorenat område..	11
3.4 Förvaringsfall: fastighetsägare som anses vara verksamhetsutövare	11
3.5 Egenkontroll	13
3.6 Upplysningsskyldighet	15
3.7 Anmälan till tillsynsmyndighet.....	16
4. Ansvar för miljöskador som orsakats tidigare än den 1 augusti 2007	17
4.1 Inledning.....	17
4.2 Verksamhetsutövare	17
4.3 Det subsidiära fastighetsägaransvaret	21
4.4 Efterbehandlingsansvarets omfattning (skälighetsbedömningen).....	22
4.5 Solidariskt ansvar	25
4.6 Obehörig vinst	26
5. Ansvar för miljöskador som orsakats senare än den 1 augusti 2007	27
5.1 Inledning.....	27
5.2 Föroreningsskada	27
5.3 Allvarlig miljöskada.....	28
5.4 Avhjälpande	30
5.5 Verksamhetsutövare	30
5.6 Fastighetsägarens ansvar för avhjälpande.....	31
5.7 Omfattningen av avhjälpandeansvaret vid föroreningsskada	33
5.8 Ansvaret vid avhjälpande av allvarlig miljöskada.....	34
5.9 Återställande när en verksamhet upphör.....	36
5.10 Utgångspunkter för avhjälpande vid allvarliga miljöskador	36
5.11 Solidariskt ansvar för verksamhetsutövare	38
5.12 Solidariskt ansvar för fastighetsägare	38
5.13 Obehörig vinst	39

6. Särskilt om efterbehandlingsansvar avseende deponier.....	40
6.1 Förordningen om deponering av avfall	40
6.2 Deponins olika faser	40
6.3 Provtagning och mätning.....	41
6.4 Godkänd sluttäckning och upphörande av tillståndsplikt	42
6.5 Efterbehandling.....	42
6.6 Deponier som är industriutsläppsverksamheter	43
6.7 Något om betydelsen av miljö kvalitetsnormer för vatten	45
7. Särskilt om ansvar för pfas-föroreningar	49
7.1 Inledning	49
7.2 Konstaterad föroreningsskada	49
7.3 Förvaringsfall.....	50
7.4 Närliggande praxis avseende pfas-föroreningar	50
8. Skadestånd för vissa miljöskador, 32 kap. Miljöbalken	51

1. Bakgrund

Advokatfirman Åberg & Co AB har på uppdrag av Avfall Sverige upprättat denna lagkommentar till främst 10 kap. miljöbalken där verksamhetsutövares s.k. efterbehandlingsansvar regleras. Regleringen redogörs för både i dess lydelse före respektive efter den 1 augusti 2007.

Därutöver redogörs för de så kallade förvaringsfallen, där en fastighetsägare jämlikt 9 kap. miljöbalken betraktas som verksamhetsutövare (och därmed potentiellt bli ansvarig för efterbehandlingsåtgärder som just verksamhetsutövare enligt 9 kap. miljöbalken) även om denne aldrig har deltagit i den verksamhet som gett upphov till det som förvaras på fastigheten.

Guiden behandlar ansvaret för utsläpp och utredning generellt, med ett särskilt avslutande avsnitt om PFAS-föreningar.

Guiden är avsedd att fungera som en guide för Avfall Sveriges medlemmar, särskilt för de medlemmar som avser bedriva, bedriver eller har bedrivit kommunal deponiverksamhet.

Den 1 augusti 2007 gjordes flera förändringar i 10 kap. miljöbalken, till följd av att EU:s s.k. miljöansvarsdirektiv (direktiv 2004/35/EG) ("miljöansvarsdirektivet") implementerades i den svenska lagstiftningen.¹

Den huvudsakliga förändringen av miljöbalken i och med implementeringen av miljöansvarsdirektivet är att särskilda bestämmelser om ansvar för "allvarlig miljöskada" föreskrivs. I övrigt har 10 kap. miljöbalken redigerats om i flera avseenden och till viss del används nya begrepp jämfört med i det äldre 10 kap. Bland annat har begreppet "föreningsskada" introducerats samt "avhjälpande" som avser utredning, efterbehandling och andra åtgärder för att avhjälpa en miljöskada, se 10 kap. 1 § första respektive tredje stycket miljöbalken.

Det är viktigt att känna till att enligt övergångsbestämmelserna till ändringarna i 10 kap. miljöbalken så gäller äldre bestämmelser fortfarande i fråga om miljöskador som orsakats av utsläpp, händelser eller tillbud som har ägt rum före den 1 augusti 2007, eller som ägt rum senare men härrör från en verksamhet som avslutats före den 1 augusti 2007.² De nya bestämmelserna i 10 kap. miljöbalken gäller således inte med retroaktiv effekt.

¹ Lag (2007:660) om ändring i miljöbalken, prop. 2006/07:95.

² Undantag från den regeln gäller lagändringen angående vilka förvärv som omfattas av bestämmelserna om fastighetsägarens subsidiära ansvar i 10 kap. 3 § miljöbalken.

Detta innebär att för den helt avgörande majoriteten av alla ärenden som rör frågor om förorenad mark, och alltså ansvaret för äldre deponier, så kommer de äldre bestämmelserna att fortsätta att tillämpas, helt enkelt eftersom de flesta miljöskador från sådana verksamheter i huvudsak orsakats före nu nämnd tidsgräns. Därför redovisas i denna guide både bestämmelserna före de ändringar som föranleddes av miljöansvarsdirektivets införande i svensk rätt och de bestämmelser som gäller därefter.

Notera att denna guide inte behandlar ansvaret för äldre deponier när dessa ännu omfattas av gällande miljötillstånd. I sådana fall gäller ”såvitt avser de frågor som har prövats” i tillståndet de krav som följer av just tillståndet.³

³ 24 kap. 1 § och 26 kap. 9 § andra stycket miljöbalken.

2. Lëshänvisning

I den första delen (avsnitt 3) redogörs för tillämpliga principer och begrepp som utöver det 10 kap. miljöbalken typiskt sett är relevanta i fråga om efterbehandlingsansvaret, däribland principer och begrepp från 2 och 9 kap. miljöbalken.

Den andra delen (avsnitt 4) utgår från respektive paragraf i 10 kap. miljöbalken i dess lydelse fram till den 1 augusti 2007.

I den tredje delen (avsnitt 5) redovisas 10 kap. miljöbalken i dess lydelse efter den 1 augusti 2007.

I den fjärde delen (avsnitt 6–7) redogörs särskilt för ansvaret avseende deponier, med särskilt fokus på vad som gäller för PFAS-föroreningar.

För mer centrala bestämmelser återges lagtexten fullständigt, i kursiv stil. För mindre centrala bestämmelser sker av utrymmesskäl i stället hänvisningar till bestämmelserna eller utdrag av delar av texten.

3. Gemensamma utgångspunkter

3.1. Bevisbörda

2 kap. 1 § miljöbalken

När frågor prövas om tillåtlighet, tillstånd, godkännande och dispens och när sådana villkor prövas som inte avser ersättning samt vid tillsyn enligt denna balk är alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skyldiga att visa att de förpliktelser som följer av detta kapitel iakttas. Detta gäller även den som har bedrivit verksamhet som kan antas ha orsakat skada eller olägenhet för miljön.

I detta kapitel avses med åtgärd en sådan åtgärd som inte är av försumbar betydelse i det enskilda fallet.

Kommentar:

Av 2 kap. 1 § miljöbalken första stycket följer som ovan framgår att när frågor prövas om tillåtlighet, tillstånd, godkännande och dispens och när sådana villkor prövas som inte avser ersättning samt vid tillsyn enligt miljöbalken är alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skyldiga att visa att de förpliktelser som följer av 2 kap. iakttas. Detta gäller även den som har bedrivit verksamhet som kan antas ha orsakat skada eller olägenhet för miljön, d.v.s. vid föroreningskada från t.ex. tidigare deponi.

Bestämmelsen innebär således att bevisbördan ligger på verksamhetsutövaren, som antingen är den som bedriver verksamheten eller anses bedriva verksamheten genom förvaring (se avsnitt 3.4). För deponier, som är så kallade förvaringsfall och därmed anses utgöra en pågående miljöfarlig verksamhet även om de är avslutade och sluttäckta, kan fastighetsägaren anses förvara avfallet och därmed höra till kretsen av verksamhetsutövare (se avsnitt 3.4). Ansvaret kan även ligga på fastighetsägaren genom ett s.k. subsidiärt fastighetsägaransvar när det inte finns någon verksamhetsutövare (se nedan avsnitt 4.3).

För att kunna konstatera att 10 kap. miljöbalken, med dess ansvars- och avhjälparegler, är tillämpligt måste det emellertid finnas en konstaterad föroreningskada. Det är inte tillräckligt att tillsynsmyndigheten misstänker att det finns en förorening. För att tillsynsmyndigheten ska kunna vidta eller kräva

åtgärder med stöd av 10 kap miljöbalken krävs således att myndigheten kan visa att det finns en konstaterad förorening, trots ovanstående bevisbörderegler.⁴ Det kan myndigheten åstadkomma genom att exempelvis ställa krav på ansvarig verksamhetsutövare att genomföra utredning, om det finns skäl att anta att verksamheten kan ha orsakat förorening. Det kan eventuellt också bevisas genom att en förorening har konstaterats på ett intilliggande område eftersom föroreningar typiskt sett sprider sig i mark och vatten.

Relevant för att bedöma om en fastighet är förorenad kan därför vara utredning om hur och var den förorenande verksamheten har bedrivits, de aktuella föroreningarnas karaktär och deras spridningsbenägenhet.⁵

Vad som faktiskt utgör en miljöskada (exempelvis vilken föroreningsnivå som uppgår till en sådan nivå eller vilken utbredning föroreningen kan antas ha) är en bedömning i det enskilda fallet. Underlaget behöver emellertid inte omfatta utredning utöver en inventering enligt s.k. Mifo Fas 1.⁶

Om krav kan ställas på ansvar för avhjälpande av skada eller olägenhet enligt 2 kap. 8 § och 10 kap. miljöbalken (se nedan avsnitt 3.3) ligger bevisbördan på den som har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som kan antas ha orsakat en sådan skada eller olägenhet även om verksamheten har upphört.⁷

Det innebär följaktligen att så snart det finns en konstaterad föroreningskada, så har verksamhetsutövaren eller fastighetsägaren den fulla bevisbördan, t.ex. för att visa att denne inte är ansvarig för skadan och att skadan utretts i tillräcklig omfattning med hänsyn till behovet för människors hälsa och miljön.

Noteras kan att från bevisbördans placering ska skiljas kravet på bevisningens styrka i det enskilda fallet, d.v.s. det s.k. beviskravet. Beviskravets styrka – alltså vilka utredningar som krävs för att uppfylla bevisbördan i en viss situation – varierar alltså utifrån, i detta fall, föroreningens möjliga miljöeffekter.⁸

⁴ Se Mark- och miljööverdomstolens dom den 18 mars 2025, mål nr M 1592-24 och samma domstols dom den 22 januari 2026 i mål nr M 7639-25. En kommun hade utfört grävnings- och schaktningsarbete på en fastighet. Markföroreningar hade tidigare konstaterats på en fastighet direkt intill fastigheten där kommunen utfört grävnings- och schaktningsarbeten. Detta, samt att sådana arbeten ansågs typiskt sett kunna leda till spridning, med hänsyn till tagen till markens genomsläpplighet och spridningsbenägenhet, medförde att domstolen ansåg det konstaterat att även marken där arbetena utfördes var förorenad.

⁵ Se föregående fotnot.

⁶ Inventeringsmetoden beskrivs i Naturvårdsverkets rapport 4918, Metodik för inventering av förorenade områden (1999).

⁷ Prop. 1997/98:45 Del 2, s 13.

⁸ Prop. 1997/98:45, Del 1, s. 210.

3.2 Ansvar för förebyggande åtgärder enligt 2 kap 3 § miljöbalken

2 kap. 3 § miljöbalken

Alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd skall utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. I samma syfte skall vid yrkesmässig verksamhet användas bästa möjliga teknik.

Dessa försiktighetsmått skall vidtas så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

Kommentar:

Enligt 2 kap. 3 § miljöbalken (försiktighetsprincipen) ska alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Skyldigheten gäller så snart det finns skäl att anta att en verksamhet eller åtgärd kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Följaktligen kan med stöd av bestämmelsen krav uppställas på t.ex. förebyggande åtgärder mot spridning av PFAS eller andra föroreningar från deponier. Som exempel kan nämnas krav på skyddsåtgärder i form av rening av PFAS-förorenat vatten från deponi.

Vid tillämpningen av försiktighetsprincipen får dock inte orimliga krav ställas på verksamhetsutövaren. Enligt 2 kap. 7 § miljöbalken (skälighetsprincipen) ska en avvägning göras, varvid särskilt nyttan av skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder ska beaktas. Därvid ankommer det på verksamhetsutövaren att visa att kostnaden för en åtgärd inte är miljömässigt motiverad eller att den är orimligt betungande.⁹

Det kan noteras att de båda ovannämnda bestämmelserna är avsedda att tillämpas på pågående och framtida verksamheter och åtgärder enligt miljöbalken. För efterbehandlingsituationer har bestämmelserna därför typiskt sett endast betydelse för bedömningen av de s.k. förvaringsfallen, som anses vara ett slags pågående miljöfarlig verksamhet (avsnitt 3.4 nedan).

⁹ Prop. 1997/98:45 Del 2 s. 24 f.

3.3 Ansvaret för avhjälpande av skador och olägenheter – förorenat område

2 kap. 8 § miljöbalken

Alla som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som medfört skada eller olägenhet för miljön ansvarar till dess skadan eller olägenheten har upphört för att denna avhjälpas i den omfattning det kan anses skäligt enligt 10 kap. I den mån det föreskrivs i denna balk kan i stället skyldighet att ersätta skadan eller olägenheten uppkomma.

Kommentar:

Enligt 2 kap. 8 § miljöbalken ansvarar alla som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som medfört skada eller olägenhet för miljön till dess skadan eller olägenheten har upphört för att denna avhjälpas i den omfattning det kan anses skäligt enligt 10 kap. miljöbalken. Bestämmelsen är ett uttryck för principen om att det är förorenaren som ska betala.

För att avgöra hur långt ansvaret för redan inträffad skada för miljön sträcker sig kan alltså inte de sedvanliga allmänna hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken tillämpas. I stället framgår av bestämmelsens hänvisning att ansvaret bestäms utifrån bestämmelserna i 10 kap. miljöbalken (se nedan avsnitt 4 och 5).

3.4 Förvaringsfall: fastighetsägare som anses vara verksamhetsutövare

I så kallade förvaringsfall kan en fastighetsägare betraktas som verksamhetsutövare enligt 9 kap. miljöbalken (och därmed potentiellt bli ansvarig för såväl förebyggande åtgärder som efterbehandlingsåtgärder som just verksamhetsutövare) även om denne aldrig har deltagit i den verksamhet som gett upphov till det som förvaras på fastigheten. Det innebär att bl.a. den som förvärvar eller innehar en fastighet där det exempelvis tidigare deponerats avfall kan anses som ansvarig verksamhetsutövare för förvaringen av avfallet eftersom det anses vara en pågående miljöfarlig verksamhet, även efter avslutad deponi.

Enligt praxis krävs dock att fastighetsägaren i förvaringsfallen kan anses ha accepterat verksamheten, antingen genom att avfallet fanns på fastigheten vid förvärvet eller genom sitt agerande eller passivitet. Förutsättningarna för det behandlas närmare nedan. (Kraven för att fastighetsägaren ska ha ansvar enligt det subsidiära fastighetsägaransvaret ser annorlunda ut, se avsnitt 4.3.)

Vad som utgör förvaring regleras inte i lagstiftningen utan har vuxit fram i praxis.¹⁰ Hitintills har det i praxis bl.a. rört sig om just deponier, men även om andra slags avfallsupplag som slagghögar eller tunnor med kemikalier och tankar med

¹⁰ Se t.ex. Regeringsrättens årsbok 1997 ref. 12 I och MÖD 2010:11.

olika innehåll. Gemensamt för förvaringsfallen är att det förvarade avfallet eller materialet har varit väl avgränsat från omgivningen, vilket ju deponier normalt sett är.¹¹ Deponier kan alltså utgöra förvaringsfall och därmed en pågående miljöfarlig verksamhet.

Om en förvaring medför eller kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön kan tillsynsmyndigheten jämlikt 26 kap. 9 § miljöbalken framställa krav på förebyggande åtgärder gentemot fastighetsägaren med stöd av 2 kap 3 § miljöbalken i den omfattning det inte kan anses orimligt att uppfylla dessa krav enligt 7 § samma kapitel. Detta ansvar kan bli omfattande, och således mycket kostsamt för fastighetsägaren.

Fastighetsägarens ansvar bör vara underställt den i vars aktiva verksamhet förvaringen har uppkommit, dvs. i första hand ska kravet riktas mot den verksamhetsutövaren.¹² Om verksamheten anses ha upphört bör den tidigare verksamhetsutövaren inte kunna åläggas ett ansvar för förebyggande åtgärder med stöd av 2 kap. 3 § miljöbalken. Däremot kan det vara möjligt att ålägga denne ett utrednings- och efterbehandlingsansvar enligt 10 kap. miljöbalken, som kan avse både förebyggande och reparativa åtgärder.

När det inte finns någon tidigare verksamhetsutövare att ställa krav på, eller när det inte går att knyta avfallet till någon viss verksamhetsutövare, kan ansvaret för miljöfarlig verksamhet på en fastighet under vissa omständigheter falla tillbaka på fastighetsägaren:

MÖD M 8912-17 och M 3691- och 3692-18

I dessa mål ansågs fastighetsägarna ansvariga för avfall från hyresgäster (av bl.a. verkstäder) och de andrahandshyresgäster och andra okända aktörer vistades på och verkade på fastigheterna. Fastighetsägarna hade nämligen underlåtit att agera och passiviteten bidrog till att tillsynsmyndigheterna inte kunde veta vilka som var ansvariga för avfallet.

Även MÖD M 6149-22 visar att en fastighetsägare som bedömts vara införstådd med arten och omfattningen av en nyttjanderättshavares (hyresgästs) verksamhet, kan anses ha ett avhjälpandeansvar för skador som uppkommit till följd av nyttjanderättshavarens verksamhet på fastigheten. Med stöd av ett hyresavtal bedrev ett bolag anmälningspliktig verksamhet för lagring av avfall. En räddningsinsats med släckningsarbete i avfallslagret ledde till att det uppkom PFAS-förorenat släckvatten, som fastighetsägaren ansågs ansvarig att ta fram en provtagningsplan för.

¹¹ Miljööverdomstolens domar den 31 mars 2010 i mål nr M 8535-08 och M 6329-08.

¹² Se Regeringsrättens årsbok 1997 ref. 12 II och Miljööverdomstolens domar 2010-03-31 i mål M 8535-08 (MÖD 2010:1) och M 6329-08 (MÖD 2010:10) och 2010-06-08 i mål M 9298-08 (MÖD 2010:17).

Domstolen kom fram till en annan slutsats i målen MÖD 2006:63 och MÖD 2020:38. Där behandlas två situationer där fastighetsägare, till följd av olika omständigheter, inte ansetts vara verksamhetsutövare:

MÖD 2006:63 (M 4141-06)

Målet handlar om ett skogsbolag som upptäckte att det tippats avfall på dess mark och anmälde det till kommunen. Kommunen förelade bolaget i egenskap av markägare att städa upp platsen samt att transportera bort avfallet. Även miljödomstolen delade kommunens uppfattning att bolaget var att betrakta som verksamhetsutövare genom förvaring av avfallet på sin mark, och att bolaget därför skulle städa upp platsen och transportera bort det.

MÖD ansåg däremot att förvaring av avfall på en fastighet inte automatiskt medför ansvar för en fastighetsägare om denne inte genom sitt agerande (eller passivitet) kan anses ha accepterat verksamheten. Tvärtom hade bolaget i detta fall agerat när det fick reda på uppläggningsgenom att kontakta kommunen. Därmed ansåg MÖD att bolaget inte kunde betraktas som verksamhetsutövare och åläggas vidta åtgärder med avfallet. Underinstansernas avgöranden upphävdes därför.

MÖD 2020:38 (M 4221-18)

I MÖD 2020:38 fanns en fastighet med en grop där det tidigare deponerats avfall. Fastigheten hade därefter bytt ägare, varefter det inte deponerats något ytterligare avfall. MÖD konstaterade att det inte visats att det till följd av deponin uppstått någon föroreningskada, varför 10 kap. miljöbalken inte var tillämpligt. Domstolen konstaterade dock att det kunde befaras att deponin kan medföra olägenheter för miljön och att det var motiverat att meddela ett föreläggande¹³ om markundersökningar (dvs. i förebyggande syfte).

I fråga vilken aktör som föreläggandet skulle riktas mot konstaterade MÖD att de tidigare markägarna, som inte varit delaktiga i den aktiva verksamheten, inte med stöd av 26 kap. 22 § miljöbalken (första ledet; ”bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd som kan befaras medföra olägenheter”) kunde föreläggas att vidta markundersökningar i syfte att utvärdera om någon föroreningskada föreligger. Inte heller med stöd av bestämmelsens andra led (”annars är skyldig att avhjälpa en olägenhet från sådan verksamhet”) kunde de tidigare ägarna föreläggas att utföra markundersökning, eftersom de endast skulle kunna ha ett begränsat avhjälpansvar för det fall att en föroreningskada skulle komma att konstateras.

3.5 Egenkontroll

I 26 kap. 19 § miljöbalken återfinns en bestämmelse om verksamhetsutövarens egenkontroll. Bestämmelsen knyter bl.a. an till miljöbalkens hänsynsregler, såsom kunskapskravet, den omvända bevisbördan och kravet på bästa möjliga teknik.

Den som bedriver verksamhet eller vidtar åtgärder som kan befaras medföra olägenheter för människors hälsa eller påverka miljön ska fortlöpande planera och kontrollera verksamheten för att motverka eller förebygga sådana verkningar. Syftet med egenkontrollen är att verksamhetsutövaren genom egna undersökningar eller på annat sätt håller sig underrättad om verksamhetens eller åtgärdens påverkan på miljön och utifrån den informationen planerar för lämpliga skyddsåtgärder och försiktighetsmått.¹⁴ Detta kan t.ex. avse kontrollen av villkor rörande utsläpp (t.ex. av PFAS) eller av buller och andra störningar.

¹³ Här med stöd av 26 kap. 22 § miljöbalken.

¹⁴ Se vidare avsnitt 1.2 i Naturvårdsverkets handbok (2001:3) om egenkontroll – en fortlöpande process.

Miljöbalkens krav på egenkontroll omfattar en stor mängd verksamheter och åtgärder. Skyldigheten att bedriva egenkontroll omfattar exempelvis industrier, entreprenadverksamhet och transportföretag.¹⁵ Även vid förvaring (d.v.s. förvaringsfallen) och efterbehandling bör skyldigheten iakttas.¹⁶

Verksamhetsutövarens ansvar inskränker sig inte till att kontrollera att miljöbalkens bestämmelser och eventuella villkor efterlevs, utan verksamhetsutövaren ska även aktivt hålla sig informerad om verksamhetens påverkan på miljön.¹⁷ Egenkontrollens omfattning ska anpassas till det enskilda fallet. I samband med att en ny anläggning tas i drift eller i samband med driftstörningar och olyckor eller om verksamhetsutövaren har mindre goda erfarenheter från driften, bör egenkontrollen utökas.

Detsamma bör gälla om en förorening har upptäckts exempelvis i anledning av en exploatering eller en fastighetsöverlåtelse eller om det finns misstanke om att en driftstörning har bidragit till förorening. Verksamhetsutövaren bör då genom undersökningar eller på annat sätt utreda föroreningens omfattning, art och ursprung. I undersökningen bör även ingå att överväga vilka förbättrande åtgärder som kan vara nödvändiga i anledning av en förorening. Finns det inom ett och samma område flera verksamhetsutövare, bör var och en av dem vara skyldig att vid bedömningen av den egna verksamhetens påverkan på omgivningen också beakta övriga verksamhetsutövarers påverkan. För att kunna vidta nödvändiga försiktighetsmått och skyddsåtgärder för den egna verksamheten kan det vara nödvändigt att undersöka om annan verksamhetsutövare har bidragit till förorening eller sprider sådan. Exempelvis kan det vara nödvändigt att avstå från att utnyttja gemensam anläggning för dag- eller spillvatten, om detta skulle medverka till att förorening från annans verksamhet sprids.¹⁸

I MÖD 2024:59 (se avsnitt 7.4) förbjöds en verksamhetsutövare för en avfallsanläggning med pågående mellanlagring, återvinning och behandling av icke-farligt avfall att släppa ut PFAS-förorenat yt- och lakvatten från verksamhetsområdet till dess att en reningsanläggning installerats. Det höga skyddsvärdet för omgivningen (vattenskyddsområde) vägdes in i bedömningen. Det hade inte någon betydelse att källan till föroreningen var oklar.

I 26 kap. 19 § miljöbalken finns det inte särskilt angivet att verksamhetsutövaren är skyldig att vidta åtgärder i anledning av de undersökningar och överväganden som ska göras under egenkontrollen. En sådan skyldighet följer dock i första hand av ovannämnda 2 kap. 3 § miljöbalken (förebyggande åtgärder) samt 2 kap. 8 § miljöbalken jämfört med 10 kap. miljöbalken (reparativa åtgärder).

¹⁵ Naturvårdsverkets handbok (2001:3) Egenkontroll – en fortlöpande process s. 13 f.

¹⁶ Avseende förvaring, jfr Högsta domstolens dom den 12 oktober 2004 i mål B 212/04.

¹⁷ Prop. 1997/98:45 Del 2 s. 279.

¹⁸ Det egna bidraget till anläggningen kunde tänkas öka spridningshastigheten i fråga om annans förorening eller till och med medföra att sådan förorening fällt ut.

Verksamhetsutövaren är vidare skyldig att inom ramen för egenkontrollen lämna förslag till kontrollprogram och förbättrande åtgärder till tillsynsmyndigheten, om myndigheten så begär.¹⁹ Ett föreläggande med stöd av bestämmelsen bör kunna omfatta krav på redovisning av förslag till undersökning och utförande av efterbehandlingsåtgärd.

Skyldigheten att bedriva egenkontroll enligt 26 kap. 19 § miljöbalken bör inte upphöra endast på den grunden att en verksamhet läggs ned eller annars avslutas.²⁰ Finns ett fortsatt behov av att kontrollera verksamhetens påverkan på omgivningen efter nedläggningen bör ansvaret för egenkontrollen gälla under den tid som behovet kvarstår.

Avslutade deponier under efterbehandlingsfasen ska dessutom följa förordning (1998:901) om verksamhetsutövares egenkontroll. De omfattas nämligen av anmälningsplikt enligt miljöprövningsförordningen.²¹

Deponier som avslutades före den 16 juli 2001 och som därmed inte omfattas av förordning (2001:512) om deponering av avfall omfattas inte av kraven enligt förordningen (1998:901) om verksamhetsutövares egenkontroll eftersom förordningen endast gäller den som bedriver verksamhet som omfattas av tillstånds- eller anmälningsplikt enligt 9 (eller 11–14) kap. miljöbalken.²²

3.6 Upplýsningsskyldighet

Av 10 kap. 11 § miljöbalken följer att ”den som äger eller brukar en fastighet skall oavsett om området tidigare ansetts förorenat genast underrätta tillsynsmyndigheten om det upptäcks en förorening på fastigheten och föroreningen kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.”

Skyldigheten innebär att tillsynsmyndigheten ska underrättas omedelbart.²³

Upplýsningsskyldigheten gäller inte vid misstankar om förorening, utan den inträder först vid vetskap om att ett område är förorenat, men för det fall att det upptäcks en *överhängande fara* för att en verksamhet eller åtgärd medför en allvarlig miljöskada, ska verksamhetsutövaren enligt 10 kap. 12 § miljöbalken *genast* underrätta tillsynsmyndigheten om detta.

¹⁹ 26 kap. 19 § tredje stycket miljöbalken.

²⁰ Har verksamheten upphört före miljöbalkens ikraftträdande den 1 januari 1999 bör dock, i avsaknad av övergångsbestämmelse, inte ansvaret för egenkontroll kunna göras gällande.

²¹ Enligt 29 kap. 26 miljöprövningsförordningen (2013:251) gäller anmälningsplikt C och verksamhetskod 90.341 för sluttäckt deponi där sluttäckningen har godkänts enligt 32 § förordningen (2001:512) om deponering av avfall, fram till dess åtgärder inte längre behöver vidtas enligt 33 § samma förordning. Se vidare avsnitt 6.4.

²² Om sådana äldre deponier anses vara förvaringsfall, är de i så fall så kallade ”u-verksamheter” – utanför listan över anmälnings- och tillståndspliktiga verksamheter.

²³ Prop. 1997/98:45 Del 2 s. 123.

Att med uppsåt eller oaktsamhet bryta mot skyldigheten att underrätta tillsynsmyndigheten om en förorening, överhängande fara för en allvarlig miljöskada eller allvarlig miljöskada, är kriminaliserat genom brottet försvårande av miljökontroll enligt 29 kap. 5 § punkten 3 miljöbalken.

3.7 Anmälan till tillsynsmyndighet

Avhjälpandeåtgärder med anledning av en föroreningsskada måste anmälas till tillsynsmyndigheten.

Av 28 § förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet följer att det är förbjudet att utan anmälan till tillsynsmyndigheten vidta en avhjälpandeåtgärd med anledning av en föroreningsskada i ett mark- eller vattenområde, grundvatten, en byggnad eller en anläggning enligt 10 kap. miljöbalken, om åtgärden kan medföra ökad risk för spridning eller exponering av föroreningarna och denna risk inte bedöms som ringa.

Att med uppsåt eller av oaktsamhet vidta en avhjälpandeåtgärd i strid med vad som framgår enligt ovan, är kriminaliserat enligt 29 kap. 4 § första stycket 1 miljöbalken. Där framgår att den som med uppsåt eller av oaktsamhet påbörjar eller bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd utan tillstånd eller godkännande eller utan att ha gjort en anmälan döms för otillåten miljöverksamhet döms till böter eller fängelse.

Enligt den tidigare lydelsen i 28 § förordning (1998:899) om miljöfarlig verksamhet framgår att det är förbjudet att utan anmälan till tillsynsmyndigheten vidta efterbehandlingsåtgärd i sådana förorenade områden som avses i 10 kap. miljöbalken om åtgärden kan medföra ökad risk för spridning eller exponering av föroreningarna och där denna risk inte bedöms som ringa. Att med uppsåt eller oaktsamhet vidta efterbehandlingsåtgärd utan att anmäla den, är straffbart även enligt den äldre regleringen.²⁴

²⁴ SFS 2001:437.

4. Ansvar för miljöskador som orsakats tidigare än den 1 augusti 2007

4.1 Inledning

Som inledningsvis nämnts gjordes den 1 augusti 2007 flera förändringar i 10 kap. miljöbalken till följd av implementeringen av miljöansvarsdirektivet.²⁵ Den huvudsakliga förändringen i sak är att särskilda bestämmelser om ansvar för "allvarlig miljöskada" föreskrivs. I övrigt har kapitlet redigerats om i flera avseenden och till viss del används nya begrepp. Bland annat har begreppet "föroreningskada" introducerats samt "avhjälpan" som avser utredning, efterbehandling och andra åtgärder för att avhjälpa en miljöskada, se 10 kap. 1 § första respektive tredje stycket miljöbalken.

Enligt övergångsbestämmelserna till ändringarna i 10 kap. miljöbalken gäller emellertid som inledningsvis redovisats äldre bestämmelser fortfarande i fråga om miljöskador som orsakats av utsläpp, händelser eller tillbud som har ägt rum före den 1 augusti 2007, eller som ägt rum senare men härrör från en verksamhet som avslutats före den 1 augusti 2007.²⁶

De nya bestämmelserna gäller således inte med retroaktiv effekt. Därför redovisas nedan de bestämmelser som formellt upphävdes den 1 augusti 2007, men som i praktiken både nu och under en överskådlig framtid kommer att tillämpas ändå, till följd av övergångsbestämmelserna och av att flertalet miljöskador uppkommer som en följd av utsläpp, händelser eller tillbud som har ägt rum före den 1 augusti 2007, eller som ägt rum senare men härrör från en verksamhet som avslutats före den 1 augusti 2007 (t.ex. äldre kommunala deponier).

4.2 Verksamhetsutövare

10 kap. 2 § miljöbalken

Ansvarig för efterbehandling av sådana områden, byggnader eller anläggningar som anges i 1 § är den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till föroreningen (verksamhetsutövare).

²⁵ Lag (2007:660) om ändring i miljöbalken, Prop. 2006/07:95.

²⁶ Undantag från den regeln gäller lagändringen angående vilka förvärv som omfattas av bestämmelserna om fastighetsägarens subsidiära ansvar i 10 kap. 3 § miljöbalken.

Kommentar:

För tillämpningen av reglerna om efterbehandlingsskyldighet skapas i 10 kap. 2 § miljöbalken ett särskilt begrepp – verksamhetsutövare. Med verksamhetsutövare avses den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till föroreningen. Enligt 10 kap. 2 § miljöbalken är det verksamhetsutövaren som är ansvarig för efterbehandling.

Praxis från Mark- och miljööverdomstolen gällande verksamhetsutövarbegreppet och dess uttolkning är förhållandevis rikhaltig. Några av dessa mål från Mark- och miljööverdomstolen bör särskilt nämnas, för att illustrera hur omfattande begreppet är och hur enkelt det således är att jämlikt 10 kap. miljöbalken ådra sig ansvar för tidigare verksamheters föroreningar.

MÖD 2003:127 (M 9822-02)

Målet gällde ett föreläggande att inkomma med redovisning av plan för undersökning av förorenat område som riktats mot den nuvarande verksamhetsutövaren. Verksamhetsutövaren klagade på beslutet och anförde att den aktivitet som orsakat föroreningarna hade avslutats innan de tagit över verksamheten.

MÖD uttalade att både tidigare och nuvarande verksamhetsutövare var adressater för kraven enligt 10 kap. miljöbalken. Att krav kan riktas mot nuvarande utövare av verksamheten konstaterade MÖD har stöd i förarbetena till miljöbalken och överensstämmer med praxis under tidigare gällande miljöskyddslag. Detta innebar att den som övertar en verksamhet i princip övertar såväl rättigheter som skyldigheter såvitt avser verksamheten. Domstolen menade vidare att i efterbehandlingsansvaret får anses ingå också det inledande ansvaret för utredningar om och kartläggning av föroreningarna. När det sedan gällde bedömningen enligt 10 kap. 4 § miljöbalken uttalade MÖD att, trots att företaget bidragit till föroreningen endast i begränsad omfattning, kravet var skäligt mot bakgrund av att det finns ett miljömässigt behov av utredning och att en viss förorening fortfarande sker från den aktuella fastigheten.

MÖD 2008:14 (M 4537-07)

Målet gällde ett föreläggande om undersökning av ett förorenat område. Ett konkursbo förelades utföra undersökningar på ett antal fastigheter som var förorenade sedan lång tid tillbaka. MÖD fann att konkursboet som endast bedrivit arkning av redan tillverkat papper inte kunde anses ha bidragit till förorening av sediment i damm och å. Därför kunde inte krav på provtagning och undersökning av sediment riktas mot boet.

I fråga om undersökning av deponier visade utredningen att konkursboet varken hade bedrivit deponiverksamhet eller disponerat fastigheterna under den tid boet förvaltade bruket. Därför ansågs konkursboets anknytning till deponin inte vara av den karaktären att boet skulle anses vara verksamhetsutövare.

MÖD 2010:31

Målet gällde ett föreläggande om åtgärder för efterbehandling. Bolaget hade en bristfällig ekonomiska ställning. MÖD konstaterade efter en samlad bedömning att det inte utgjorde skäl för att jämka bolagets efterbehandlingsansvar i enlighet med 10 kap 4 § andra stycket.

MÖD 2010:23

Målet gällde en miljöteknisk undersökning på Ryssbergsbacken, Nyköpings kommun. Avfallsmassor har lagts upp i syfte att skapa en skidbacke. Ett bolag som varken var med när verksamheten bestämdes och enbart hade i uppdrag att administrera en vägbom och jämna ut massorna enligt instruktioner från arrendatorn, var förelagd om att ta fram undersökningen. Enligt MÖD har inte bolaget haft en sådan ställning att det har haft faktiska och rättsliga möjligheter att vidta åtgärder mot störningar och olägenheter på ett sådant sätt att bolaget kunde betraktas som verksamhetsutövare enligt miljöbalken.

MÖD 2013:28

Målet gällde fråga om vilket av dotter- eller moderbolaget som var saneringsansvarigt för en föreningens damm. Dotterbolaget som bedrivit verksamheten hade trätt i likvidation, varefter länsstyrelsen ålagt moderbolaget ansvaret för efterbehandlingsåtgärder. Moderbolaget klagade. MÖD konstaterade att moderbolaget genom koncernbidrag möjliggjort den fortsatta verksamheten från år 2003 till 2007 och därmed haft ett avgörande inflytande på den verksamhet som bidragit till föreningarna i fråga. Moderbolaget hade även haft rättslig och faktisk möjlighet att påverka verksamheten genom sin starka ställning som ensam aktieägare och koncernbidragsgivare. Moderbolaget var därför att betrakta som verksamhetsutövare vid sidan av dotterbolaget och kunde därav föreläggas att sanera dammen.

MÖD M 1189-17

Målet gällde ett föreläggande om undersökningar som riktats mot bolaget A. Mark- och miljödomstolen upphävde föreläggandet på den grunden att det upplöstes efter fusion med bolaget B (absorption, d.v.s. bolagen går samman). MÖD konstaterade dock att bolaget B genom fusionen har inträtt i bolaget A:s samtliga rättigheter och skyldigheter samt övertagit bolaget A:s talan i målet. Målet återförvisades därför till mark- och miljödomstolen för fortsatt handläggning.

MÖD M 9225-18

Målet gällde en förening som under slutet av 1980-talet låtit bebygga fastigheten och därmed vidtagit åtgärder i form av bl.a. gräv- och schaktningsåtgärder. Föreningen har därmed ansetts vara tidigare verksamhetsutövare. Länsstyrelsen har därför haft fog att utfärda ett föreläggande enligt 10 kap. miljöbalken. Med hänsyn till att det var fråga om ett föreläggande att vidta vissa inledande undersökningsåtgärder har det inte funnits skäl att jämka föreläggandet.

MÖD 2022:2 (M 7638-21)

Målet gällde upphävande av ett föreläggande om markundersökningar för att utreda misstänkt miljöskada från kemtvättsverksamhet. Föreläggandet meddelades med stöd av 26 kap. 22 § miljöbalken och riktades mot ett aktiebolag som förvärvat inkråmet²⁷ från det bolag som bedrivit den kemtvättsverksamhet som ska ha orsakat miljöskadan.

Mot bakgrund av att köparen inte har bedrivit någon verksamhet på fastigheten i fråga och endast förvärvat inkråmet kunde inte bolaget anses ansvara som verksamhetsutövare med avhjälpandeansvar för eventuell miljöskada som har uppkommit där. Att det fanns personkopplingar mellan de båda bolagen och att det bolag som bedrivit kemtvättsverksamheten på fastigheten, i nära anslutning till inkråmsöverlåtelsen, på egen begäran försatts i konkurs har ansetts inte medföra att det förvärvande bolaget har tagit över ansvaret för den eventuella miljöskadan. MÖD upphävde därför föreläggandet om markundersökningar som riktats mot.

Som framgår av ovanstående axplock av avgöranden rörande verksamhetsutövarbegreppet kan det konstateras att det av Mark- och miljööverdomstolens praxis följer att begreppet tillämpats både vitt och extensivt. Det är alltså relativt enkelt för tillsynsmyndigheten att rikta krav mot nuvarande verksamhetsutövare, även om denna inte bedrivit den verksamhet som gett upphov till den aktuella föreningen.

²⁷ Vid överlåtelse av inkråmet överläts inte bolaget, den juridiska personen, utan bara hela eller delar av dess innehåll, t.ex. maskiner och andra inventarier, kundregister, lager och liknande. Ibland kan verksamheten fortsätta som tidigare, men med ett annat bolag som ägare. En inkråmsöverlåtelse är något annat än en fusion, ²⁸är det förvärvande bolaget övertar alla rättigheter och skyldigheter från det fusionerade bolaget och därmed även dess verksamhetsutövaransvar.

Den gemensamma nämnaren för avgörandet av om någon är verksamhetsutövare eller inte bör förenklat uttryckt kunna sammanfattas på så vis att som verksamhetsutövare anses den eller de som *utövat sådan kontroll över den förorenande verksamheten att bidrag till föreningen lämnats, eller, annorlunda uttryckt, den eller de som haft rättslig möjlighet och faktisk råddighet att ingripa mot föreningen.*

Som framgår av t.ex. MÖD 2003:127 ovan kan det dock för att det kravet ska anses vara uppfyllt räcka med att man tagit över den en gång i tiden förorenande verksamheten. Det kommunala avfallsbolag som tar över tidigare deponi kan därmed räkna med att få det fulla skäligen ansvaret enligt 10 kap. miljöbalken för deponin (tillsammans med ev. andra verksamhetsutövare, eftersom ansvaret är solidariskt, se nedan avsnitt 4.5.).

Notera att det inte bör vara möjligt för överlåtaren och övertagaren att dem emellan i avtal reglera vem som ska vara ansvarig enligt 10 kap. miljöbalken i förhållande till tillsynsmyndigheten. Ansvaret enligt 10 kap. miljöbalken är ett av lag följande offentligrättsligt ansvar, som parterna i en transaktion aldrig kan disponera över med bindande verkan i förhållande till tillsynsmyndigheten.²⁸ Tillsynsmyndigheten kan, oavsett avtal mellan nämnda aktörer, välja att framställa krav på ansvar mot någon av dem jämlikt 10 kap. miljöbalken.

I 8 § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken regleras i vilken utsträckning miljöbalken även är tillämplig på miljöfarlig verksamhet som har upphört före miljöbalkens ikraftträdande. Enligt bestämmelsen ska bestämmelserna i 2 kap. 8 § och 10 kap. 2 § miljöbalken tillämpas i fråga om miljöfarlig verksamhet vars faktiska drift har pågått efter den 30 juni 1969, om verkningarna av verksamheten alltså pågår vid tiden för miljöbalkens ikraftträdande (dvs. den 1 januari 1999), och det föreligger behov av att avhjälpa skador eller olägenheter som har orsakats av verksamheten.

Viktigt att känna till är att verksamhetsutövaren alltså är ansvarig även om den del av verksamheten som har orsakat föroreningen har upphört före den 1 juli 1969.²⁹ Även deponering av avfall från verksamheten i exempelvis deponier, slagghögar och sandmagasin skulle kunna omfattas av verksamheten om verksamhetsutövaren har haft en egen deponi eller ett avgränsat område där denne i någon utsträckning har svarat för driften. Det bör också finnas ett geografiskt samband.

²⁸ Däremot kan sådan reglering så klart ha betydelse mellan parterna, t.ex. i tvist dem emellan om slutlig fördelning av ansvaret enligt 10 kap. (se 21 kap. 1 § första stycket 7 miljöbalken).

²⁹ MÖD 2005:30 och MÖD 2006:36.

I MÖD 2008:11 (M 2599-07) hade Tarkett under åren 1966 – 1967 lämnat avfall från sin mattproduktion på en fastighet som bolaget varken ägt eller arrenderat. Fastigheten låg 8 km från bolagets fabrik. Mark- och miljööverdomstolen konstaterade att mattproduktionen vid Tarketts fabrik pågått efter den 30 juni 1969 och dess faktiska drift pågår alltjämt med samma inriktning. Bolaget ansågs därför vara skyldigt att utföra bl.a. undersökningar av föroreningarna som uppkommit som en följd av deponeringen av avfall.³⁰

Vid bedömningen av när en verksamhet har upphört får man normalt se till hela den industriella verksamheten som verksamhetsutövaren har bedrivit på platsen. Här kan tillståndets omfattning och utformningen av tillståndsplikten vara av intresse. I MÖD 2009:36 (M 2535-08) uttalades att sulfitmassatillverkning (bedrevs åren 1914–1966) och spånskivetillverkning (bedrevs åren 1966–1984) var två skilda tekniska processer som medförde skilda typer av föroreningar. Den faktiska driften av sulfitmassatillverkning som bidragit till föroreningsskadan ansågs därför inte ha pågått efter den 30 juni 1969.

4.3 Det subsidiära fastighetsägaransvaret

10 kap. 3 § miljöbalken

Kan inte någon verksamhetsutövare utföra eller bekosta efterbehandling av en förorenad fastighet är var och en efterbehandlingsansvarig som förvärvat fastigheten och vid förvärvet känt till föroreningarna eller då borde ha upptäckt dem. Avser förvärvet en privatbostadsfastighet enligt 1 kap. 5 § kommunalskattelagen (1928:370) ansvarar endast en förvärvare som känt till föroreningen. I fråga om förorenad byggnad eller anläggning gäller detsamma den som förvärvat den fastighet där byggnaden eller anläggningen är belägen. Med förvärv av fastighet likställs förvärv av tomträtt.

Första stycket tillämpas inte när en bank har förvärvat en fastighet för att skydda fordran enligt 2 kap. 8 § bankrörelselagen (1987:617).

Kommentar:

Ansvaret för den som äger fastigheten är subsidiärt, vilket innebär att det i första hand är verksamhetsutövaren som ansvarar för avhjälpandet. För att en fastighetsägare ska bli ansvarig för en allvarlig miljöskada krävs därför att det inte finns någon verksamhetsutövare.³¹ Om fastighetsägaren däremot bidragit till föroreningen, är ägaren att anse som verksamhetsutövare och alltså inte som fastighetsägare.³² Verksamhetsutövaransvar aktualiseras då i stället enligt 10 kap. 2 § miljöbalken.

Första stycket behandlar alltså ansvaret för den fastighetsägare som har förvärvat fastigheten medveten om att den är förorenad eller borde ha upptäckt detta. Köpare av privatbostäder omfattas enbart om denne känt till föroreningen.

³⁰ MÖD 2008:11.

³¹ Se t.ex. Bengtsson, B. m.fl. i Miljöbalken – en kommentar [10 kap. 3 § miljöbalken], JUNO, version 24.

³² Prop 1997/98:45 Del 2, s. 120.

Avsikten med regleringen är bl.a. att få till stånd markundersökningar före förvärv av näringsfastigheter för att på så sätt få marknadens mekanismer att bidra till en bättre miljö.

Vidare gäller fastighetsägarens ansvar enligt denna bestämmelse endast om fastigheten förvärvats efter det att miljöbalken trädde i kraft, d.v.s. den 1 januari 1999.³³

Avslutningsvis kan undantaget avseende en banks förvärv av fastighet för att skydda en fordran i bestämmelsens sista stycke noteras.

Fastighetsägaransvaret är begränsat till den egna fastigheten, inte till omgivande fastigheter.

Observera dock att fastighetsägare i förvaringsfallen anses vara verksamhetsutövare enligt 9 kap. miljöbalken, se avsnitt 3.4.

4.4 Efterbehandlingsansvarets omfattning (skälighetsbedömningen)

10 kap. 4 § miljöbalken

Efterbehandlingsansvaret innebär att den ansvarige i skälighetsbedömning skall utföra eller bekosta de efterbehandlingsåtgärder som på grund av föroreningar behövs för att förebygga, hindra eller motverka att skada eller olägenhet uppstår för människors hälsa eller miljön. När ansvarets omfattning skall bestämmas skall det beaktas hur lång tid som har förflutit sedan föroreningarna ägt rum, vilken skyldighet den ansvarige hade att förhindra framtida skadeverkningar och omständigheterna i övrigt. Om en verksamhetsutövare visar att han bidragit till föroreningen endast i begränsad mån, skall även detta beaktas vid bedömningen av ansvarets omfattning. Preskriptionslagen (1981:130) är inte tillämplig på efterbehandlingsansvar.

Kommentar:

Vad efterbehandlingsansvaret faktiskt innebär och vad det omfattar regleras i 10 kap. 4 § första stycket miljöbalken.

I förarbetena anges att en bedömning måste göras om hur långt efterbehandlingsåtgärderna ska sträcka sig och vilket ansvar som det är skäligt att ålägga den efterbehandlingsansvarige.³⁴ Skälighetsbedömningen avser således dels det miljömässigt motiverade i de miljövårdsåtgärder som kan bli aktuella, dels den enskilda verksamhetsutövarens ansvar. Bedömningen bör ha sin utgångspunkt i att skador och olägenheter samt risk för skador och olägenheter ska undanröjas.

³³ 15 § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken.

³⁴ Prop. 1997/98:45 Del 2 s. 120–121.

Prövningen bör vidare ske mot bakgrund av hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken. Den regel som framför allt får betydelse är 2 kap. 8 § miljöbalken, men även övriga hänsynsregler är tillämpliga.

Praxis från Mark- och miljööverdomstolen om uttolkningen av ovannämnd bestämmelse är också här förhållandevis omfattande. Av den praxisen bör följande avgöranden nämnas.

Av bl.a. MÖD 2010:24 och MÖD 2010:18 följer att tidsaspekten den viktigaste faktorn vid bedömningen av ansvarets omfattning. Som huvudregel medför detta att ansvaret sammanfattningsvis ska jämkas enligt 10 kap. 4 § miljöbalken på följande sätt.

- a) För föroreningar som har uppkommit före och under 1950-talet sker en jämkning till noll.
- b) För föroreningar som har uppkommit från den 1 januari 1960 till och med den 30 juni 1969 har verksamhetsutövaren ett begränsat ansvar, dvs. det sker en betydande jämkning.
- c) För föroreningar som har uppkommit efter den 30 juni 1969 finns det inte anledning att jämka ansvaret.

Av domstolens praxis³⁵ kan man vidare sluta sig till att det som absolut huvudregel endast är tidsaspekten som ska beaktas vid skälighetsbedömningen av omfattningen av verksamhetsutövarens ansvar. Om verksamheten har bedrivits på i stort sett samma sätt under aktuell period bör bedömningen bli att föroreningarna har uppkommit jämnt fördelade under den tiden. Detta bekräftas även av senare praxis.³⁶

Det ska klargöras att jämkning av ansvaret inte alls görs gällande med samma styrka i fråga om utredningsåtgärder som för efterbehandlingsåtgärder.

En verksamhetsutövare bör därför som utgångspunkt få svara för rimliga utredningskostnader även om det avser föroreningar som har uppkommit före år 1960. Principen att det inte är motiverat att minska omfattningen av verksamhetsutövarens ansvar när det gäller utredning, utan frågan om jämkning blir aktuell först när resultaten av undersökningarna föreligger har slagits fast i flera domar från Mark- och miljööverdomstolen.³⁷

³⁵ I första hand Miljööverdomstolens domar 2010-06-23 i mål nr M 6231-09 s. 5 och mål nr M 5664-09 s. 8.

³⁶ Se t.ex. MÖD 2022:10.

³⁷ Se t.ex. MÖD 2006:36, Mark- och miljööverdomstolens dom 2012-06-29 i mål nr M 3001-12 och samma domstols dom den 25 oktober 2024 mål nr M 11266-23.

I kommentaren anges att en skälighetsbedömning även ska göras i fråga om undersökningar och konstaterar att de kriterier som anges i 10 kap. 4 § miljöbalken mest tar sikte på efterbehandlingsansvaret, men att det bör vara möjligt att tillämpa rimlighetsregeln i 2 kap. 7 § miljöbalken, d.v.s. att väga nyttan med undersökningen mot kostnaden för den.³⁸

Som huvudregel bör det inte anses skäligt att en verksamhetsutövare åläggs att svara för utrednings- och efterbehandlingskostnader som är en följd av en ny markanvändning. Detta innebär att om t.ex. ett tidigare industriområde ska användas för bostäder kan det vara motiverat att vid skälighetsbedömningen utgå från kostnaden för att området ska lämpa sig för markanvändning motsvarande mindre känslig markanvändning vilket är det krav som normalt skulle ha uppställts om området fortsatt att vara industrimark.³⁹

Avslutningsvis kan framhållas att det av bestämmelsens andra stycke framgår att preskriptionslagen (1981:130) inte är tillämplig på efterbehandlingsansvar. Således består ansvaret enligt nu nämnda bestämmelser även om tio år förflutit sedan kravet uppkom.

Av praxis avseende 10 kap 4 § miljöbalken kan följande nämnas.

MÖD 2010:19

Målet gällde ett föreläggande om åtgärder för efterbehandling. Inom ett område har A bedrivit järnvägs- och bussverksamhet. Kommunen B avsåg att exploatera området för bl.a. bostäder. Frågan i målet var bl.a. om omfattningen av A:s ansvar för efterbehandlingsåtgärder enligt 10 kap 4 § miljöbalken. Miljönämnden hade förelagt båda verksamhetsutövare, i skilda beslut att vidta samma åtgärder för efterbehandling. A överklagade. Beslutet mot B vann laga kraft. Miljööverdomstolen uttalade att det inte fanns något stöd i miljöbalken för att det ska ske en samordnad prövning av samtliga verksamhetsutövare när tillsynsmyndigheten riktar ett föreläggande om åtgärder för efterbehandling.

Vid prövningen av vilka efterbehandlingsåtgärder som var miljömässigt motiverade och ekonomiskt rimliga fann Miljööverdomstolen att det inte var skäligt att ålägga A att vidta åtgärder till den del som dessa avsåg att åstadkomma en förädling av området till nivån för känslig markanvändning. Eftersom B redan vidtagit åtgärder till denna nivå var det inte möjligt att förelägga A att vidta åtgärder till en lägre ambitionsnivå. Det var i målet inte heller möjligt att begränsa A:s kostnadsansvar. Miljööverdomstolen upphävde föreläggandet.

³⁸ Bengtsson m.fl. Miljöbalken En kommentar JUNO, version 24, (10 kap. 4 § miljöbalken).

³⁹ Se t.ex. Naturvårdsverkets rapport, Efterbehandlingsansvar – en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis, juni 2012, s. 45.

4.5 Solidariskt ansvar

10 kap. 6 § miljöbalken

Om flera verksamhetsutövare är ansvariga enligt 2 §, skall de svara solidariskt i den utsträckning inte annat följer av att ansvaret är begränsat enligt 4 § första stycket.

En verksamhetsutövare som visar att hans eller hennes bidrag till föreningen är så obetydligt att det inte ensamt motiverar efterbehandling skall dock ansvara endast för den del som motsvarar bidraget.

Vad de solidariskt ansvariga har betalat skall fördelas mellan dem efter vad som är skäligt med hänsyn till den omfattning i vilken var och en har medverkat till föreningen och till omständigheterna i övrigt.

Kommentar:

Det följer av 10 kap. 6 § första stycket miljöbalken att om flera verksamhetsutövare är ansvariga enligt 10 kap. 2 § miljöbalken ska de svara solidariskt i den utsträckning inte annat följer av att ansvaret är begränsat enligt 10 kap. 4 § första stycket samma balk.

En verksamhetsutövare som visar att hans eller hennes bidrag till föreningen är så obetydligt att det inte ensamt motiverar efterbehandling ska dock ansvara endast för den del som motsvarar bidraget.

I samma bestämmelses andra stycke stadgas att vad de solidariskt ansvariga har betalat ska fördelas mellan dem efter vad som är skäligt med hänsyn till den omfattning i vilken var och en har medverkat till föreningen och till omständigheterna i övrigt.

Bestämmelsen är en förenklingsregel för tillsynsmyndigheten som kan rikta efterbehandlings-krav mot en eller flera verksamhetsutövare.⁴⁰ Dessa får därefter fördela kostnaderna mellan sig, antingen i godo eller efter stämning vid mark- och miljödomstolen (jfr. 21 kap. 1 § första stycket sjunde punkten miljöbalken).

Bestämmelsen har tidigare varit föremål för två tolkningar,⁴¹ men numera bör av Mark- och miljööverdomstolens praxis följa att bestämmelsen innebär att det av den enskilde verksamhetsutövaren inte bör gå att utkräva mer än vad som för den enskilde verksamhetsutövaren ansetts skäligt enligt 10 kap. 4 § miljöbalken. En verksamhetsutövare bör därför endast vara solidariskt ansvarig för övriga verksamhetsutövares del upp till den nivå som kan anses skälig för den enskilde verksamhetsutövaren.⁴²

⁴⁰ Naturvårdsverkets rapport, Efterbehandlingsansvar – en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis, juni 2012, s. 52.

⁴¹ Bengtsson, B., Miljörätt och civilrätt ss. 46–47 i Miljörätten i förändring – en antologi, Rättsfondens skriftserie 36 och Darpö, J., Eftertanke och förutseende, akademisk avhandling, Uppsala universitet, 2001 s. 73–74 och i Naturvårdsverkets rapport 5242 Om ansvaret för miljöskulder i mark och vatten s. 36–39.

⁴² MÖD 2014:2.

Således bör det inte vara möjligt att med stöd av 10 kap. 4 § miljöbalken förplikta en verksamhetsutövare att svara solidariskt med andra verksamhetsutövare i större omfattning än vad som bestämts vid den individuella skälighetsavvägningen enligt just 10 kap. 4 § miljöbalken.

4.6 Obehörig vinst

10 kap. 5 § miljöbalken

Den som äger en fastighet som efterbehandlas kan trots frihet från ansvar enligt 2 eller 3 § förpliktas att i skälig utsträckning svara för kostnader som motsvaras av den värdeökning på fastigheten som efterbehandlingen medför.

Kommentar:

Enligt 10 kap. 5 § miljöbalken⁴³ kan den som äger en fastighet som efterbehandlas trots frihet från ansvar enligt 10 kap. 2 eller 3 §§ samma balk (alltså den som varken är verksamhetsutövare eller har ett subsidiärt ansvar som fastighetsägare) förpliktas att i skälig utsträckning svara för kostnader som motsvarar den värdeökning som efterbehandlingen medför.

Av bestämmelsens förarbeten framgår att bestämmelsen bör tillämpas med försiktighet.⁴⁴ Bevis-bördan för värdeökningen ligger på den som påstår att någon värdeökning har skett. För att värdeökningen ska kunna beaktas bör det krävas att det är fråga om att fastighetsägaren gör en obehörig vinst om inte denne förpliktades att svara för kostnaderna för hela eller delar av efterbehandlingen.⁴⁵

⁴³ Enligt SFS 1998:808.

⁴⁴ Prop. 1997/98:45, del 2, s. 121.

⁴⁵ Naturvårdsverkets rapport, Efterbehandlingsansvar – en vägledning om miljöbalkens regler och rättslig praxis, juni 2012, s. 73.

5. Ansvar för miljöskador som orsakats senare än den 1 augusti 2007

5.1 Inledning

Som ovan nämnts trädde de nya bestämmelserna i miljöbalkens 10 kap. i kraft den 1 augusti 2007 och de tillämpas således på miljöskador som orsakats av utsläpp, händelser eller tillbud som har ägt rum efter den 1 augusti 2007. Som också tidigare nämnts tillämpas dock de äldre bestämmelserna om utsläpp, händelser eller tillbud ägt rum efter den 1 augusti 2007, men som härrör från en verksamhet som avslutats före den 1 augusti 2007.⁴⁶

Redan inledningsvis kan det konstateras att preskriptionslagen (1981:130) inte är tillämplig på ansvar enligt 10 kap. 2–7 §§ miljöbalken. Således består ansvaret enligt nu nämnda bestämmelser även om tio år förflutit sedan kravet uppkom.⁴⁷

5.2 Föroreningsskada

10 kap. 1 § första stycket miljöbalken

Med föroreningsskada avses i detta kapitel en miljöskada som genom förorening av ett mark- eller vattenområde, grundvatten, en byggnad eller en anläggning kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

Kommentar:

Begreppet ”föroreningsskada” är nytt sedan implementeringen av miljöansvarsdirektivet och motsvarar skador som tidigare reglerades genom 10 kap. miljöbalken. Definitionen av begreppet följer av 10 kap. 1 § miljöbalken och avser en miljöskada som genom förorening av ett mark- eller vattenområde, grundvatten, en byggnad eller en anläggning kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

Av ordalydelsen i bestämmelsen krävs det således att föroreningen kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön för att det ska vara fråga om en föroreningsskada. Även förorening av en mindre del av ett vattenområde är enligt förarbeten att betrakta som förorening av ett vattenområde. Det följer vidare av förarbeten att det inte heller finns någon begränsning i vilka slags utsläpp som orsakat en miljöskada. Det innebär att även en luftförorening som förorenar tex. en anläggning även kan vara en föroreningsskada enligt bestämmelsen.

⁴⁶ Lag (2007:660) om ändring i miljöbalken.

⁴⁷ 10 kap. 8 § miljöbalken.

Vid bedömningen av om det är fråga om en föroreningskada ska det vägas in vilka avseenden och i vilken omfattning en verksamhet eller åtgärd kan påverka eller redan har påverkat miljön. Det ska särskilt beaktas om en förorening kan ge upphov till skada på t.ex. den biologiska mångfalden av djur, växtarter och livsmiljöer. Särskilt gäller det för sådana arter och livsmiljöer som räknas upp i andra stycket avseende allvarlig miljöskada (se nedan).⁴⁸

5.3 Allvarlig miljöskada

10 kap. 1 § andra stycket miljöbalken

Med allvarlig miljöskada avses i detta kapitel en miljöskada som är så allvarlig att den

- 1. genom förorening av mark utgör en betydande risk för människors hälsa,*
- 2. genom påverkan på ett vattenområde eller grundvatten har en betydande negativ effekt på kvaliteten på vattenmiljön, eller*
- 3. i en betydande omfattning skadar eller försvårar bevarandet av en djur- eller växtart eller livsmiljön för en sådan art, om skadan avser*
 - a) ett naturområde som har förtecknats enligt 7 kap. 27 § första stycket 1 eller 2,*
 - b) ett djurs fortplantningsområde eller viloplats som skyddas enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 8 kap. 1 §, eller*
 - c) en art som skyddas enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 8 kap. 1 eller 2 §.*

Kommentar:

En förändring i och med implementeringen av miljöansvarsdirektivet består i särskilda bestämmelser om ansvar för vad som utgör en ”allvarlig miljöskada”.

Definitionen av vad som utgör en allvarlig miljöskada återfinns i 10 kap. 1 § andra stycket punkterna 1–3 miljöbalken.

De allvarliga miljöskadorna kan delas in i allvarlig skada på mark, allvarlig skada på vatten och allvarlig skada på djur, växtarter och livsmiljöer.

Vid bedömningen av vad som utgör en allvarlig miljöskada finns särskilda omständigheter att beakta jämlikt förordningen (2007:667) om allvarliga miljöskador (FAM).

I det följande redogörs för de tre formerna av allvarliga miljöskador som följer av 10 kap. 1 § andra stycket punkterna 1–3 miljöbalken tillsammans med de omständigheter som det enligt 3–7 §§ FAM ska tas särskild hänsyn till vid bedömningen av vad som är en allvarlig miljöskada.

⁴⁸ Prop. 2006/07:95 s 125 – 126.

Första punkten

Den första punkten avser ”en miljöskada som är så allvarlig att den genom förorening av mark utgör en betydande risk för människors hälsa.”

Här ska det alltså vara fråga om att miljöskadan utgör en betydande risk för människors hälsa och inte enbart att den, som enligt första stycket, kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Det föreligger således en tydlig gradskillnad mellan vad som utgör en föroreningsskada och vad som utgör en allvarlig föroreningsskada. Det kan uppmärksammas att definitionen i första punkten enbart omfattar markskador orsakade av föroreningar. Andra störning, tex. att en markskada som orsakas av skakningar omfattas alltså inte.⁴⁹

Andra punkten

Av andra punkten följer att det med en allvarlig miljöskada avses ”en miljöskada som genom påverkan på ett vattenområde eller grundvatten har en betydande negativ effekt på kvaliteten på vattenmiljön.”

Vid bedömningen av huruvida det är fråga om en betydande negativ effekt måste det enligt motiven bl.a. beaktas de definitioner av ekologisk, kemisk och kvantitativ status som finns i ramdirektivet för vatten.⁵⁰ Till skillnad från den första punkten avseende allvarlig skada på mark är en allvarlig skada på vatten inte begränsad till föroreningar. Den allvarliga skadan kan ha orsakats av andra slags störningar.

Vid bedömningen av vad som utgör en allvarlig miljöskada enligt andra punkten ska det 3 § FAM första punkten särskilt beaktas om skadan har en betydande negativ effekt på en ytvattenförekomsts ekologiska status, kemiska ytvattenstatus eller ekologiska potential. Av andra punkten följer att det särskilt ska beaktas om skadan har betydande negativ effekt på en grundvattenförekomsts kvantitativa status eller kemiska grundvattenstatus. Vidare ska det enligt tredje punkten särskilt beaktas om skadan har en betydande negativ effekt på ett havsområdes miljöstatus.

Av bestämmelsens andra stycke följer att vattenförvaltningsförordningen (2004:660) och havsmiljöförordningen (2010:1341) ska tillämpas vid en sådan bedömning. Vidare ska det särskilt beaktas om en verksamhet eller åtgärd har tillåtits med stöd av 4 kap. 11 och 12 §§ vattenförvaltningsförordningen eller om det enligt 29 § havsmiljöförordningen har beslutats om undantag från kravet på god miljöstatus.

⁴⁹ Prop. 2006/07:95 s. 126.

⁵⁰ A. st.

Tredje punkten

Av tredje punkten följer att det med en allvarlig miljöskada avses en miljöskada som är så allvarlig att den i en betydande omfattning skadar eller försvårar bevarandet av en djur- eller växtart eller livsmiljön för en sådan art, om skadan avser (a) ett naturområde som har förtecknats enligt 7 kap. 27 § första stycket 1 eller 2 miljöbalken, (b) ett djurs fortplantningsområde eller viloplats som skyddas enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 8 kap. 1 § miljöbalken, eller (c) en art som skyddas enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 8 kap. 1 eller 2 § miljöbalken.

5.4 Avhjälpan

10 kap. 1 § tredje stycket miljöbalken

Med avhjälpan avses i detta kapitel utredning, efterbehandling och andra åtgärder för att avhjälpa en föroreningsskada eller en allvarlig miljöskada.

Kommentar:

Begreppet ”avhjälpan” i 10 kap. miljöbalkens mening definieras i 10 kap. 1 § tredje stycket miljöbalken ”som utredning, efterbehandling och andra åtgärder för att avhjälpa en föroreningsskada eller en allvarlig miljöskada.”

Termen ”avhjälpan” ersätter vad som i äldre lydelse av 10 kap. miljöbalken tidigare benämndes ”efterbehandling”. Avhjälpan ska enligt lagstiftaren på ett bättre sätt spegla de reparativa och kompenserande åtgärder som kan komma i fråga för andra miljöskador än markföroreningar.⁵¹

5.5 Verksamhetsutövare

10 kap. 2 § miljöbalken

Den som bedriver eller har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som har bidragit till en föroreningsskada eller allvarlig miljöskada (verksamhetsutövaren) är ansvarig för det avhjälpan som skall ske enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Kommentar:

Ansvar för att en föroreningsskada eller en allvarlig miljöskada avhjälps enligt 10 kap. 2 § miljöbalken ligger, likt enligt föregående reglering, primärt hos verksamhetsutövaren.⁵²

⁵¹ Prop. 2006/07:95 s. 126.

⁵² Se 4.2 ovan.

Ansvaret enligt den äldre regleringen omfattar i stort vad som enligt den nya regleringen benämns som allvarlig miljöskada. Skillnaden mot den äldre regleringen är att ansvaret har utvidgats i och med definitionen av allvarlig miljöskada, innebärande att ansvaret även omfattar vissa allvarliga miljöskador som orsakats av andra störningar än föroreningar. Ansvaret kan därmed enligt den nya regleringen även omfatta allvarliga miljöskador på vattenmiljön och på den biologiska mångfalden av skyddade arter och naturliga livsmiljöer.

För uttolkningen av begreppet ”verksamhetsutövare” hänvisas till vad som anförts ovan, avsnitt 4.2.

5.6 Fastighetsägarens ansvar för avhjälpande

10 kap. 3 § miljöbalken

Om det inte finns någon verksamhetsutövare som kan utföra eller bekosta det avhjälpande av en föroreningsskada som skall ske enligt bestämmelserna i detta kapitel, är var och en som förvärvat den förorenade fastigheten ansvarig, om förvärvaren vid förvärvet kände till föroreningen eller då borde ha upptäckt den. I fråga om en förorenad byggnad eller anläggning gäller detsamma den som förvärvat den fastighet där byggnaden eller anläggningen är belägen. Med förvärv av fastighet likställs förvärv av tomträtt.

Om förvärvet avsåg en privatbostadsfastighet enligt 2 kap. 13 § inkomstskattelagen (1999:1229) ansvarar endast den förvärvare som vid förvärvet kände till föroreningen.

Första och andra styckena gäller inte förvärv som en bank eller ett kreditmarknadsföretag gör för att skydda en fordran enligt 7 kap. 3 § lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse.

Vid tillämpningen av denna paragraf skall med förvärv avses

- 1. köp, byte eller gåva,*
- 2. tillskott till ett bolag eller en förening, eller*
- 3. utdelning eller skifte från ett bolag eller en förening.*

Kommentar:

Ansvaret för den som äger fastigheten är liksom enligt den äldre regleringen subsidiärt, vilket innebär att det i första hand är verksamhetsutövaren som ansvarar för avhjälpandet. Ansvaret är begränsat till föroreningsskador och måste därför falla inom den definitionen i 10 kap. 1 § miljöbalken. För att en fastighetsägare ska bli ansvarig för en allvarlig miljöskada krävs därför att det även faller inom definitionen

för föroreningskada och att det inte finns någon verksamhetsutövare.⁵³ Vidare gäller fastighetsägarens ansvar enligt denna bestämmelse endast om fastigheten förvärvats efter det att miljöbalken trädde i kraft, d.v.s. den 1 januari 1999.⁵⁴

Det bör också noteras att fastighetsägarens ansvar enligt 10 kap. 3 § miljöbalken aldrig kan bli större än verksamhetsutövarens ansvar enligt 10 kap. 2 § och 10 kap. 6 § samma balk. Detta innebär att om det skulle visa sig, sedan verksamhetsutövarens ansvar väl blivit bestämt, att denne inte har tillräckliga resurser för att bekosta avhjälpandet kan fastighetsägaren bli ansvarig för de kostnader som återstår. För att fastighetsägarens ansvar ska upphöra räcker det alltså inte med att verksamhetsutövaren bekostar en viss del av kostnaden för avhjälpandet.⁵⁵

Att begreppet ”efterbehandling” bytts ut mot ”avhjälpande” i den nuvarande regleringen, innebär att den som köpt eller på annat sätt förvärvat en förorenad fastighet även kan bli ansvarig för utredningskostnader.

Fastighetsägaransvaret kan – till skillnad från verksamhetsutövaransvaret – inte avse avhjälpande på annan fastighet än den som fastighetsägaren äger. Om skador har uppstått på en grannfastighet bör alltså fastighetsägaren inte enligt 10 kap. 3 § miljöbalken kunna göras efterbehandlingsansvarig för dessa.⁵⁶

Omfattningen av utövarens och fastighetsägarens efterbehandlingsansvar ska bestämmas efter en skälighetsprövning enligt vad som anges i 10 kap. 4 § eller 10 kap. 5 § miljöbalken om det rör sig om en allvarlig miljöskada. Mellan flera fastighetsägare är ansvaret solidariskt enligt 10 kap. 7 § miljöbalken, men eftersom fastighetsägaransvaret är subsidiärt i förhållande till verksamhetsutövaransvaret så finns inget solidariskt ansvar mellan verksamhetsutövare och fastighetsägare (en grundförutsättning för fastighetsägaransvar ska kunna uppkomma är ju som redan påpekats att ingen verksamhetsutövare finns). Kraven bör i första hand riktas mot dem som känt till föroreningarna och i andra hand mot dem som bara bort inse deras förekomst.⁵⁷

Avslutningsvis kan noteras vad som följer av bestämmelsens fjärde stycke, nämligen vad som jämföras med förvärv.

⁵³ Se t.ex. Bengtsson, B. m.fl. i Miljöbalken - en kommentar [10 kap. 3 § miljöbalken], JUNO, version 24.

⁵⁴ 15 § lagen (1998:811) om införande av miljöbalken.

⁵⁵ Prop. 2006/07:95, s. 102.

⁵⁶ Se t.ex. Bengtsson, B. m.fl. i Miljöbalken – en kommentar [10 kap. 3 § miljöbalken], JUNO, version 24.

⁵⁷ Se t.ex. Bengtsson, B. m.fl. i Miljöbalken – en kommentar [10 kap. 3 § miljöbalken], JUNO, version 24.

5.7 Omfattningen av avhjälpandeansvaret vid föroreningskada

10 kap. 4 § miljöbalken

Den som är ansvarig för att avhjälpa en föroreningskada skall i skälig omfattning utföra eller bekosta det avhjälpande som på grund av föroreningen behövs för att förebygga, hindra eller motverka att skada eller olägenhet uppstår för människors hälsa eller miljön.

När ansvarets omfattning bestäms skall det beaktas hur lång tid som har förflutit sedan föroreningen ägde rum, vilken skyldighet den ansvarige hade att förhindra framtida skadeverkningar och omständigheterna i övrigt. Om en verksamhetsutövare visar att den har bidragit till föroreningen endast i begränsad mån, skall även detta beaktas vid bedömningen av ansvarets omfattning.

Om föroreningskadan är en allvarlig miljöskada, får första och andra styckena inte tillämpas på ett sätt som gör att ansvarets omfattning blir mindre än vad som följer av 5 §.

Kommentar:

Så som inledningsvis nämnts har begreppet ”avhjälpande” ersatt vad som tidigare avsågs med ”efterbehandling”. Ansvaret för att avhjälpa en föroreningskada återfinns i 10 kap. 4 § miljöbalken. Bestämmelsen har i första och andra stycket enbart ändrats redaktionellt och motsvarar i sak vad som framgår av den tidigare regleringen.⁵⁸

Ett nytt tredje stycke har införts i bestämmelsen som reglerar ansvaret vid s.k. ”allvarlig miljöskada” (se nedan 5.3).

För att ansvaret enligt 5 § inte ska kunna bli mindre omfattande med tillämpning av 4 § har ett tredje stycke införts i 4 § som stadgar att vad som framgår av första och andra styckena inte får tillämpas på ett sätt som gör att ansvarets omfattning blir mindre än vad som följer av 5 §, om föroreningskadan är en allvarlig miljöskada.

Det innebär att ansvaret vid en allvarlig miljöskada utgår från 5 § och kan bli mer, men aldrig mindre, omfattande med tillämpning av 4 §. Således kan ansvaret med tillämpningen av 2007 års reglering, inte bli mindre omfattande än vad som gäller med tillämpningen av den äldre regleringen.

⁵⁸ Se ovan kap. 4.4.

5.8 Ansvaret vid avhjälpande av allvarlig miljöskada

10 kap. 5 § miljöbalken

Den som är ansvarig för att avhjälpa en allvarlig miljöskada skall utföra eller bekosta det avhjälpande som behövs för att

- 1. omedelbart förebygga ytterligare skada på miljön och risk för människors hälsa,*
- 2. om skadan är en sådan skada som avses i 1 § andra stycket 1, den förorenade marken inte längre skall utgöra någon betydande risk för människors hälsa, och*
- 3. om skadan är en sådan skada som avses i 1 § andra stycket 2 eller 3,
 - a) återställa miljön till det skick som den skulle ha varit i om skadan inte hade uppstått,*
 - b) kompensera för förlorade miljövärden i avvaktan på återställande, och*
 - c) kompensera för förlorade miljövärden på annat sätt, om ett återställande inte är möjligt.**

När omfattningen av ansvaret enligt första stycket bestäms skall det beaktas om skadan har orsakats av utsläpp eller andra åtgärder som, när de ägde rum, var uttryckligen tillåtna enligt föreskrifter i lag eller annan författning eller enligt en myndighets beslut, eller inte ansågs skadliga enligt den vetenskapliga och tekniska kunskap som fanns då. Lag (2007:660)

Kommentar:

Inledning

I 10 kap. 5 § miljöbalken har som synes en särskild bestämmelse införts som särskilt reglerar ansvaret för avhjälpande av en allvarlig miljöskada. Utgångspunkten är att den som är ansvarig för att avhjälpa en allvarlig miljöskada ska utföra eller bekosta det avhjälpande som behövs.

Vad som särskilt ska vidtas beroende på vilken typ av allvarlig miljöskada det är fråga om anges i punkterna 1–3.

Första stycket punkten 1

Enligt första stycket punkten 1 ska verksamhetsutövaren utföra eller bekosta det avhjälpande som behövs för att omedelbart förebygga ytterligare skada på miljön och risk för människors hälsa. Bestämmelsen reglerar skyldigheten för verksamhetsutövaren att vidta akuta åtgärder för att förebygga att skadan får spridningseffekter. Åtgärderna ska tas på eget initiativ och kräver inget samråd med tillsynsmyndigheten.

Av 10 kap. 13 § miljöbalken finns det dock en skyldighet för verksamhetsutövaren att genast underrätta tillsynsmyndigheten om den allvarliga miljöskadan. Verksamhetsutövaren ska vidare redogöra för de åtgärder som verksamhetsutövaren har vidtagit och kommer att vidta samt de ytterligare åtgärder som kan behöva vidtas för avhjälpande.

Första stycket punkten 2

Första stycket punkten 2 reglerar vad som gäller när det är fråga om en sådan skada som avses i 10 kap. 1 § andra stycket 1 miljöbalken, dvs. en miljöskada som är så allvarlig att den genom förorening av mark utgör en betydande risk för människors hälsa. För den typen av allvarlig miljöskada ska verksamhetsutövaren utföra eller bekosta det avhjälpande som behövs för att den förorenade marken inte längre ska utgöra någon betydande risk för människors hälsa.

Eftersom ansvaret för avhjälpande enligt bestämmelsen är mer begränsat än vad som följer av 10 kap. 4 § första stycket miljöbalken kan det, efter att verksamhetsutövaren vidtagit åtgärder i enlighet med 10 kap. 5 § miljöbalken, fortfarande finnas ett ansvar att avhjälpa enligt 10 kap. 4 § första stycket miljöbalken.

Första stycket punkten 3

Första stycket punkten 3 behandlar omfattningen av avhjälpandeansvaret vid allvarliga miljöskador när det är fråga om sådan skada som avses i 10 kap. 1 § andra stycket 2 eller 3 miljöbalken, d.v.s. allvarliga miljöskador på vattenmiljön (punkten 2) och allvarliga miljöskador på den biologiska mångfalden av skyddade arter och naturliga livsmiljöer (punkten 3). Av 10 kap. 5 § punkten 3 a–c ska verksamhetsutövaren utföra eller bekosta det avhjälpande som behövs för att (a) återställa miljön till det skick som den skulle ha varit i om skadan inte hade uppstått, (b) kompensera för förlorade miljövärden⁵⁹ i avvaktan på återställande, och (c) kompensera för förlorade miljövärden på annat sätt, om ett återställande inte är möjligt. Kompensationen ska i så fall bestå av ytterligare förbättringar av den skadade miljön eller miljöförbättringar på en annan plats.

Andra stycket

I andra stycket återfinns en ansvarsbegränsningsregel som reglerar vad som ska beaktas när ansvaret enligt första stycket bestäms. Här anges följande.

”När omfattningen av ansvaret enligt första stycket bestäms skall det beaktas om skadan har orsakats av utsläpp eller andra åtgärder som, när de ägde rum, var uttryckligen tillåtna enligt föreskrifter i lag eller annan författning eller enligt en myndighets beslut, eller inte ansågs skadliga enligt den vetenskapliga och tekniska kunskap som fanns då.”

⁵⁹ Miljövärden (som i direktivet benämns som naturresurser) är dels själva miljön, dels de funktioner som den skadade miljön kan fylla för andra delar av miljön eller allmänheten. Det innefattar miljöns ekologiska funktioner, men är funktioner i förhållande till allmänheten, tex. rekreationsvärde. Se bilaga 2 till miljöansvarsdirektivet samt prop. 2006/07:95 s. 128.

5.9 Återställande när en verksamhet upphör

10 kap. 5 a § miljöbalken

Den som senast har bedrivit en verksamhet som omfattas av en statusrapport enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 10 kap. 21 § första stycket 5 ska, när verksamheten har upphört, återställa området där verksamheten har bedrivits till det skick området hade enligt statusrapporten, om

- 1. verksamheten har orsakat en betydande förorening i mark eller grundvatten i området, och*
- 2. åtgärder för återställande är tekniskt genomförbara.*

Första stycket innebär inte någon inskränkning av de skyldigheter som i övrigt följer av detta kapitel.

Kommentar:

Skyldigheten för återställande enligt 10 kap. 5 a § miljöbalken omfattar verksamheter som omfattas av en statusrapport (se nedan avsnitt 6.6) och där verksamheten lagts ned.

Det subjekt som enligt bestämmelsen kan bli skyldig att återställa, är den aktör som senast bedrivit en verksamhet.

Nyttan av bestämmelsen som sådan kan enligt undertecknade ifrågasättas, eftersom det av andra stycket uttryckligen framgår att kraven i första stycket ”inte innebär någon inskränkning av de skyldigheter som i övrigt följer av detta kapitel”, d.v.s. att i skälig utsträckning ansvara till dess föroreningsskadan upphört. Bestämmelsen bör således i normalfallet leda till varken mer eller mindre omfattande skyldigheter än vad som annars gällt.

5.10 Utgångspunkter för avhjälpan vid allvarliga miljöskador

8 § förordning (2007:667) om allvarliga miljöskador (FAM)

Innan man bestämmer vilka åtgärder som behöver vidtas för att avhjälpa en allvarlig miljöskada skall man beakta möjligheten till naturlig återhämtning utan avhjälpanåtgärder.

9 § FAM

När det har uppstått en allvarlig miljöskada genom förorening av mark skall åtgärderna för avhjälpan bestämmas med utgångspunkt från

- 1. den risk som den förorenade marken har för människors hälsa med hänsyn till*
 - a. markens egenskaper och funktion,*
 - b. det förorenande ämnets eller preparatets eller den förorenande organismens eller mikroorganismens typ, koncentration och farlighet, och*
 - c. risken att föroreningen sprids,*

2. *pågående markanvändning, och*
3. *den framtida markanvändning som*
 - a. *enligt gällande föreskrifter eller beslut var planerad när skadan uppstod, eller*
 - b. *kan förutses med hänsyn till det berörda området karaktär och förväntade utveckling, om det saknas gällande föreskrifter eller beslut för den framtida markanvändningen.*

10 § FAM

När det har uppstått en allvarlig miljöskada genom påverkan på ett vattenområde, grundvatten, en art eller en livsmiljö, skall åtgärderna för avhjälpande bestämmas med utgångspunkt från den naturresurs som har skadats, naturresursens funktion för andra naturresurser och naturresursens betydelse för allmänhetens friluftsliv.

Kommentar

I 8–10 §§ FAM anges utgångspunkter för att bestämma åtgärder för avhjälpande. Utgångspunkten enligt 8 § är att man, innan man bestämmer vilka åtgärder som ska vidtas, ska beakta möjligheten till naturlig återhämtning utan avhjälpandeåtgärder. I 9 § första stycket 1–3 anges utgångspunkter för hur åtgärderna för avhjälpande ska bestämmas när det uppstått en allvarlig miljöskada.

Den första utgångspunkten är således (1) den risk som den förorenade marken har för människors hälsa med hänsyn till (a) markens egenskaper och funktion, (b) det förorenade ämnets eller preparatets eller den förorenades organismen eller mikroorganismens typ, koncentration och farlighet, och (c) risken för att föroreningen sprids.

Vidare ska åtgärder för avhjälpande enligt den andra punkten (2) bestämmas med utgångspunkt i pågående markanvändning och med utgångspunkt från den framtida markanvändningen (punkten 3). Det avser dels den framtida markanvändningen som enligt gällande föreskrifter eller beslut var planerad när skadan uppstod (a), eller den framtida markanvändningen som kan förutses med hänsyn till det berörda området karaktär och förväntade utveckling, om det saknas gällande föreskrifter eller beslut för den framtida markanvändningen (b).

I 10 § i samma förordning reglerar särskilda utgångspunkter för när det har uppstått en allvarlig miljöskada genom påverkan på ett vattenområde, grundvatten, en art eller en livsmiljö. Åtgärderna ska när det är fråga om en sådan allvarlig miljöskada bestämmas med utgångspunkt från den naturresurs som har skadats, naturresursens funktion för andra naturresurser och naturresursens betydelse för allmänhetens friluftsliv.

Undertecknade har svårt att se hur dessa bestämmelser skulle uppfattas som uttömmande. Tvärtom bör behovsbedömningen typiskt sett ske förhållandevis fritt, utifrån vad som är miljömässigt motiverat och skäligt.

5.11 Solidariskt ansvar för verksamhetsutövare

10 kap. 6 § miljöbalken

Om flera verksamhetsutövare är ansvariga enligt 2 §, skall de svara solidariskt i den utsträckning inte annat följer av att ansvaret är begränsat enligt 4 eller 5 §. En verksamhetsutövare som visar att verksamhetsutövarens bidrag till miljöskadan är så obetydligt att det inte ensamt motiverar något avhjälpande skall dock ansvara endast för den del som motsvarar bidraget.

Vad de solidariskt ansvariga har betalat skall fördelas mellan dem efter vad som är skäligt med hänsyn till den omfattning i vilken var och en har medverkat till miljöskadan och till omständigheterna i övrigt.

Kommentar:

När det kan bli fråga om att flera verksamhetsutövare är ansvariga regleras, likt den äldre regleringen, i 10 kap. 6 § miljöbalken.

Utöver att begreppet ”åtgärd för avhjälpande” har ersatt det tidigare begreppet ”efterbehandling”, så har omfattningen av det solidariska ansvaret i enlighet med de övriga förändringarna i kapitlet, ändrats till att även gälla vid en allvarlig miljöskada genom hänvisningen till 5 §.

Det innebär således att ansvaret kan bli solidariskt för flera verksamhetsutövare även när det är fråga om allvarliga miljöskador.

I sak gäller vad som framgår av 4.5 ovan.

5.12 Solidariskt ansvar för fastighetsägare

10 kap. 7 § miljöbalken

Om flera fastighetsägare eller tomträttshavare är ansvariga enligt 3 §, skall de svara solidariskt i den utsträckning inte annat följer av att ansvaret är begränsat enligt 4 eller 5 §.

Vad de solidariskt ansvariga har betalat skall fördelas mellan dem efter vad som är skäligt med hänsyn till vad de insett vid förvärvet och omständigheterna i övrigt. Lag (2007:660).

Kommentar:

På samma sätt som verksamhetsutövares ansvar är solidariskt enligt 10 kap 6 § miljöbalken, gäller detsamma för fastighetsägare eller tomträttshavare, om det finns flera sådana som ägt och/eller innehavt fastigheten med tomträtt på sådant vis att fastighetsägaransvar enligt 10 kap. 3 § miljöbalken föreligger. Av bestämmelsen i 10 kap. 7 § miljöbalken följer därför att fastighetsägare eller tomträttsinnehavare svarar solidariskt i den utsträckning inget annat följer av reglerna om avhjälpandeansvarets innebörd i 10 kap. 4 § eller 5 §.

En förutsättning för att fastighetsägare eller tomträttshavare ska kunna bli solidariskt ansvariga med andra fastighetsägare eller tomträttshavare, är vidare att förutsättningarna för ansvar enligt 10 kap. 3 § miljöbalken är uppfyllda. Det innebär att det inte får finnas någon verksamhetsutövare som är ansvarig. Om det finns en ansvarig verksamhetsutövare kan således inte någon fastighetsägare eller tomträttshavare bli ansvarig. Vidare förutsätter ansvar för en fastighetsägare eller tomträttshavare att förvärvaren vid förvärvet kände till föreningen eller då borde ha upptäckt den (se ovan kap. 5.6). Att var och en som förvärvat fastigheten kan anses ansvariga enligt 10 kap. 3 § miljöbalken, innebär att det som ovan nämnts kan finnas flera på varandra efterföljande ägare av en förorenad fastighet/ innehavare av tomträtt till sådan fastighet som kan anses solidariskt ansvariga för avhjälpandeåtgärder på fastigheten/tomträtten. Eftersom en fastighetsägare inte kan bli ansvarig så länge det finns en verksamhetsutövare som kan hållas ansvarig, kan inte heller en fastighetsägare/tomträttsinnehavare bli solidariskt ansvarig tillsammans med en verksamhetsutövare.

I andra stycket finns en fördelningsregel avseende kostnaderna.

Till skillnad från den motsvarande fördelningsregeln i 6 § (se avsnitt 5.11 ovan) ska kostnaderna för efterbehandlingen fördelas mellan de solidariskt ansvariga efter vad de insett vid fastighetsförvärvet och omständigheterna i övrigt. Det innebär att den som vetat om föroreningarna svarar framför den som bara bort inse dem.⁶⁰

5.13 Obehörig vinst

10 kap. 9 § miljöbalken

Den som äger en fastighet där avhjälpande åtgärder vidtas kan trots frihet från ansvar enligt 2 eller 3 § förpliktas att i skäligen utsträckning svara för kostnader som motsvaras av den värdeökning på fastigheten som åtgärderna medför.

Kommentar:

Bestämmelsen om obehörig vinst som har sin motsvarighet i den äldre 10 kap. 5 § miljöbalken har i den nya regleringen placerats i 9 §.

Utöver att begreppet ”avhjälpande” ersatt det tidigare ”efterbehandling” har ingen ändring i sak gjorts.

I övrigt gäller följaktligen vad som framgår av avsnitt 4.6 ovan.

⁶⁰ Se bl.a. Bengtsson, B. m.fl. i Miljöbalken – en kommentar [10 kap. 7 § miljöbalken], JUNO, version 24

6. Särskilt om efterbehandlingsansvar avseende deponier

6.1 Förordningen om deponering av avfall

I förordning (2001:512) om deponering av avfall⁶¹ (deponeringsförordningen) finns särskilda bestämmelser avseende ansvaret för deponier.

Förordningen trädde i kraft den 16 juli 2001. Den är enligt övergångsbestämmelserna inte tillämplig på deponier där verksamhetsutövaren före den 16 juli 2001 har slutat lägga avfall på deponin och har vidtagit de åtgärder som i övrigt krävts för att avsluta den. Sådana äldre deponier, avslutade före nämnda datum, är så kallade U-verksamheter och omfattas inte heller av anmälningsplikten i miljöprövningsförordningen.⁶² (se avsnitt 6.4)

6.2 Deponins olika faser

3 d § i deponeringsförordningen

I denna förordning avses med

aktiv fas: tiden från första tillfället då avfall tas emot vid en deponi till dess deponeringen upphört och aktiva åtgärder för kontroll och utsläpps begränsning inte längre behövs,

driftfas: del av den aktiva fasen som omfattar tiden från första tillfället då avfall tas emot vid en deponi fram till dess att deponin är sluttäckt, och

efterbehandlingsfas: del av den aktiva fasen som omfattar tiden för aktiva åtgärder för utsläpps begränsning och kontroll efter driftfasen.

Kommentar:

En deponis livscykel består således av en *aktiv fas* som kan delas upp i en *driftfas* och en *efterbehandlingsfas*.

Driftfasen är den del av den aktiva fasen som omfattar tiden från det första tillfället då avfall tas emot fram till dess att deponin är sluttäckt. Därefter följer efterbehandlingsfasen som avser den tid då aktiva åtgärder för utsläpps begränsning och kontroll genomförs.

⁶¹ Deponier som inte avslutats eller som omfattas av tillstånd den 16 juli 2001 ska enligt 38 § deponeringsförordningen senast den 1 juli 2002 ha gett in en plan för anpassning eller avslutning av deponin.

⁶² Detta beror på att anmälningsplikten endast gäller de deponier vars sluttäckning har godkänts enligt 32 § deponeringsförordningen, se 29 kap. 26 miljöprövningsförordningen (2013:251).

6.3 Provtagning och mätning

30 § i deponeringsförordningen

Under deponins aktiva fas ska verksamhetsutövaren mäta deponins struktur, sammansättning och sättningsbeteende samt provta och mäta lakvatten, grundvatten, ytvatten och deponigas.

Naturvårdsverket får meddela närmare föreskrifter om provtagning och mätning samt om sådana riktvärden eller gränsvärden som anges i punkt 4 c i bilaga 3 till direktiv 1999/31/EG.

Kommentar:

I 30 § deponeringsförordningen finns alltså krav på provtagning och mätning under deponins aktiva fas.

Enligt andra stycket har Naturvårdsverket bemyndigats att bl.a. meddela föreskrifter om provtagning och mätning, vilket Naturvårdsverket meddelat genom NFS 2004:10⁶³.

Av 42 § i nämnda föreskrift framgår att lakvatten, grundvatten, ytvatten och deponigas ska provtas och mätas vid representativa punkter och på ett sådant sätt, att den kunskap som behövs för att bedöma deponins inverkan på miljön och människors hälsa erhålls.

Enligt 42 § första punkten ska karakterisering av lakvatten genomföras på deponier för farligt avfall och deponier för icke-farligt avfall. Karakteriseringens innehåll beror på vad resultaten ska användas till, t.ex. fastställa nyckelparametrar, bedöma reningsteknikens effektivitet, utsläppets påverkan på recipienten, följa upp villkor. För att få ett svar på hur väl reningen fungerar behöver nyckelparametrar för aktuell reningsteknik mätas före och efter reningssteget eller kombination av reningssteg.

Vid karakteriseringen ska parametrar som återger lakvattnets egenskaper och innehåll av ämnen som kan orsaka negativa effekter på människors hälsa och miljön fastställas.

Under efterbehandlingsfasen ska, enligt andra punkten i 42 §, lakvattenvolym mätas och lakvattensammansättning (de parametrar som fastställts vid karakteriseringen enligt punkt 1) provas var sjätte månad på deponier för farligt avfall och deponier för icke-farligt avfall.

⁶³ Naturvårdsverkets föreskrifter (NFS 2004:10) om deponering, kriterier och förfaranden för mottagning av avfall vid anläggningar för deponering av avfall.

6.4 Godkänd sluttäckning och upphörande av tillståndsplikt

En deponi med godkänd sluttäckning enligt 32 § deponeringsförordningen upphör att vara tillståndspliktig (och upphör även att utgöra en industriutsläppsverksamhet, se avsnitt 6.6) och omfattas i stället av anmälningsplikt fram till dess åtgärder inte längre behöver vidtas enligt 33 § deponeringsförordningen (efterbehandlingsfasen, se nedan). Anmälningsplikten framgår av 29 kap. 26 § miljöprövningsförordningen (2013:251).⁶⁴ Tillståndet till deponeringen fortsätter emellertid att gälla under hela den aktiva fasen om det inte upphävs med stöd av 24 kap. 13 § miljöbalken. Enligt den bestämmelsen får ett tillstånd enligt miljöbalken upphävas på ansökan av tillståndshavaren, om verksamheten har anmälts till tillsynsmyndigheten och tillståndsplikten för verksamheten har upphört. Tillståndshavare för deponi med godkänd sluttäckning, kan således ansöka om att tillståndet upphävs, och i samband med det göra föreskriven anmälan till tillsynsmyndigheten.⁶⁵

Enligt vad som anges ovan (6.1) omfattas deponier avslutade före den 16 juli 2001 inte av deponeringsförordningen och inte heller av anmälningsplikten i miljöprövningsförordningen, vilket innebär att de inte heller omfattas av egenkontrollförordningen (se avsnitt 3.5).

6.5 Efterbehandling

33 § i deponeringsförordningen

Under deponins efterbehandlingsfas ska verksamhetsutövaren se till att det i minst 30 år eller den längre tid som tillsynsmyndigheten bestämmer vidtas de åtgärder för underhåll, övervakning och kontroll som behövs med hänsyn till skyddet för människors hälsa och miljön.

Bestämmelser om säkerställande av att de skyldigheter som gäller för deponeringsverksamhet fullgörs finns i 15 kap. 35 § miljöbalken.

Kommentar:

Verksamhetsutövaren ska som framgår ovan under deponins efterbehandlingsfas se till att det i minst 30 år eller den längre tid som tillsynsmyndigheten bestämmer vidtas sådana åtgärder för underhåll, övervakning och kontroll som behövs med hänsyn till skyddet för människors hälsa och miljön.⁶⁶

Ansvar enligt 10 kap. miljöbalken kan samtidigt aktualiseras dels på den plats där aktören bedrivit deponeringsverksamhet, dels genom att en aktör vidtagit en åtgärd som bidragit till miljöskadan och som därmed leder till att aktören blir ansvarig så som verksamhetsutövare (jfr. avsnitt 4.2 och 5.5 ovan).

⁶⁴ Anmälningsplikt C och verksamhetskod 90.341.

⁶⁵ MÖD 2004:77 och prop. 2012/13:35, avsnitt 10.

⁶⁶ Naturvårdsverkets vägledning om statusrapporter (rapport 6688) sid. 18.

I fråga om deponeringsverksamhet bör ansvar enligt 10 kap. miljöbalken aktualiseras främst genom spridning av ämnen genom mark och vatten från deponin till det förorenade området. Regelverket avseende deponier tar sikte på att säkra att spridningen av ämnen från det avsatta området inte sker i en snabbare takt eller i en högre koncentration än vad som kan fastläggas och brytas ner i omgivande marklager.⁶⁷ De skyddsåtgärder som bestäms av tillsynsmyndigheten bör således fungera som ett skydd mot att miljöskador alls uppstår och kan riskera att sprida sig.

Om förorening ändå uppkommer under den tid som verksamhetsutövaren ansvarar för åtgärder som följer av deponeringsförordningen, bör krav i första hand riktas mot den verksamhetsutövare som bedrev den aktiva deponeringsverksamheten.⁶⁸

Som inledningsvis anförts i avsnitt 3.1 måste det, för att 10 kap. miljöbalken ska vara tillämpligt, finnas en konstaterad föroreningskada, vilket tillsynsmyndigheten har att visa.

Först när det däremot redan finns en konstaterad miljöskada enligt 10 kap. miljöbalken och en eller flera verksamhetsutövare som kan anses ansvariga för miljöskadan, kan tillsynsmyndigheten förelägga en verksamhetsutövare att vidta utrednings- och efterbehandlingsåtgärder med stöd av 10 kap. miljöbalken. Ansvaret omfattar alla åtgärder som behövs för att skydda människors hälsa och miljön, däribland provtagning och markundersökningar.

6.6 Deponier som är industriutsläppsverksamheter

Att deponera⁶⁹ avfall kan under vissa förutsättningar utgöra s.k. industriutsläppsverksamhet.⁷⁰ För sådan deponeringsverksamhet gäller att verksamheten ska följa de krav om bästa tillgängliga teknik som följer av industriutsläppsförordningen (2013:250).⁷¹ I avsaknad av BAT-slutsatser⁷² för deponering innebär detta i nuläget dock endast skyldighet för verksamhetsutövaren att upprätta och inge s.k. statusrapport i samband med tillståndsprövning (se avsnitt 5.9 ovan).⁷³ Arbetet med att ta fram BAT-slutsatser avseende deponier pågår och de kan förväntas offentliggöras kring år 2029. Kraven ska efterlevas senast fyra år därefter.

⁶⁷ Naturvårdsverkets vägledning om statusrapporter (rapport 6688) sid. 18.

⁶⁸ Naturvårdsverkets vägledning om ansvar för avhjälpande av miljöskador, s. 52.

⁶⁹ Varmed bör avses just verbet "deponera" och inte att "ha en deponi"; se Mark- och miljööverdomstolens dom den 16 juni 2023 i mål nr M 7064-22.

⁷⁰ Se 29 kap. 20–21 och 23–24 §§ miljöprövningsförordningen (2013:251).

⁷¹ 1 kap. 15 § miljöprövningsförordningen (2013:251).

⁷² BAT-slutsatsdokumentet är ett kapitel i BREF:en (BAT Reference document) ett tekniskt dokument som fastställer vad som är bästa tillgängliga teknik för reduktion av miljöpåverkan från en sektor.

⁷³ 1 kap. 23–24 §§ industriutsläppsförordningen (2013:250).

Statusrapporten ska redovisa de föroreningar som förekommer i mark och grundvatten inom det område där verksamheten bedrivs eller avses att bedrivs, hur området används när statusrapporten upprättas, tillgänglig information om tidigare användning av området, och mark- och grundvattenmätningar som avspeglar förhållandena i området. En statusrapport krävs dock inte om risken är liten för att verksamheten medför föroreningsskada inom det område där verksamheten bedrivs eller avses att bedrivs.

Kraven på statusrapport kompletteras av bestämmelser i 10 kap. 5 a § miljöbalken, där det framgår att den som senast har bedrivit en verksamhet som omfattas av en statusrapport ska, när verksamheten har upphört, återställa området där verksamheten har bedrivits till det skicksområdet hade enligt statusrapporten, om 1. verksamheten har orsakat en betydande förorening i mark eller grundvatten i området, och 2. åtgärder för återställande är tekniskt genomförbara. Av bestämmelsens sista stycke följer emellertid att denna återställandeskyldighet inte innebär någon inskränkning av de skyldigheter som i övrigt följer av 10 kap. miljöbalken, dvs. bl.a. det som redovisats tidigare i denna rapport.

Naturvårdsverket konstaterar i sin vägledning om statusrapporter⁷⁴ att deponier skiljer sig från annan verksamhet eftersom avsikten är att avsätta ett markområde för en långsiktig eller permanent förvaring som har förorenande karaktär. Deponier upphör inte heller som annan industriutsläppsverksamhet och verksamhetsutövaren omfattas även efter godkänd sluttäckning av krav avseende efterbehandling och övervakning enligt deponeringsförordningen och Naturvårdsverkets föreskrifter.

Tanken är alltså att statusrapporten ska fungera som ett slags facit över tillförda föroreningar under den tid som deponeringen har bedrivits. Emellertid bör statusrapporten inte utgöra något särskilt skydd för verksamhetsutövaren, eftersom det solidariska ansvaret enligt 10 kap. 6 § miljöbalken bör innebära att deponins verksamhetsutövare i vilket fall som helst blir ansvarig för avhjälpande i den utsträckning som följer av 10 kap. miljöbalken (se ovan avsnitt 4.5 och 5.11). Möjligen kan dock statusrapporten vid skälighetsbedömningen enligt 10 kap. 4 § och 10 kap. 6 § miljöbalken användas av en verksamhetsutövare för att visa att denne enbart bidragit till en förorening i begränsad mån och därmed enbart ska svara för den i motsvarande skälighetsomfattning.⁷⁵

⁷⁴ Naturvårdsverket rapport 6688 (2015).

⁷⁵ Jfr. även ovan anmärkta MÖD 2014:2.

6.7 Något om betydelsen av miljö kvalitetsnormer för vatten

5 kap. 4 § miljöbalken

En myndighet eller en kommun får inte tillåta att en verksamhet eller en åtgärd påbörjas eller ändras om detta, trots åtgärder för att minska föroreningar eller störningar från andra verksamheter, ger upphov till en sådan ökad förorening eller störning som innebär att vattenmiljön försämras på ett otillåtet sätt eller som har sådan betydelse att det äventyrar möjligheten att uppnå den status eller potential som vattnet ska ha enligt en miljö kvalitetsnorm.

Vid prövning för ett nytt tillstånd och vid omprövning av tillstånd ska de bestämmelser och villkor beslutas som behövs för att verksamheten inte ska medföra en sådan försämring eller ett sådant äventyr.

Kommentar:

Bestämmelsen är central för införlivandet av EU:s s.k. ramvattendirektiv med dotterdirektiv och grundas på EU-domstolens s.k. Weserdom⁷⁶ och domen om Schwarze Sulm⁷⁷.

Bestämmelsen innehåller två förbud, dels mot otillåten försämring, dels mot uppkomst av otillåtet äventyr. Avgörandet av om förbuden blir tillämpliga kräver i regel omfattande recipientutredningar, som upprättas i enlighet med de krav som följer av Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter, främst HVMFS 2019:25) om klassificering och miljö kvalitetsnormer avseende ytvatten.

En *otillåten försämring*, alltså det första förbudet enligt 5 kap. 4 § miljöbalken, föreligger enligt Weserdomen så snart statusen hos minst en av kvalitetsfaktorerna enligt HVMFS 2019:25 blir försämrad med en klass. Detta gäller även om denna försämring av kvalitetsfaktorn inte leder till en försämring av klassificeringen av ytvattenförekomsten som helhet. Om den aktuella kvalitetsfaktorn enligt HVMFS 2019:25 redan befinner sig i den lägsta klassen är förbudet än strängare; då föreligger en otillåten försämring så snart någon försämring av kvalitetsfaktorn sker. Förbudet mot otillåten försämring tar alltså sikte på nu gällande status i vattenförekomsten.

Av svensk praxis följer att bedömningen av otillåten försämring bör göras vid representativ övervakningsstation för berörd vattenförekomst. Där måste mät- eller förutsägbar påverkan uppkomma, som medför att otillåten klassförändring sker, för att otillåten försämring ska föreligga.⁷⁸

⁷⁶ EU-domstolens dom den 1 juli 2015 i mål nr C 461/13.

⁷⁷ EU-domstolens dom den 4 maj 2016 i mål nr C 346/14.

⁷⁸ Mark- och miljööverdomstolens dom den 25 oktober 2023 i mål nr M 692-22.

Ett *otillåtet äventyr* föreligger i stället när man medvetet tar en så stor risk att den inte kan betraktas som acceptabel när det gäller möjligheten att uppnå rätt vattenkvalitet eller tillåter att möjligheten att uppnå rätt vattenkvalitet lämnas åt slumpen. Här finns således ett ganska stort utrymme för att tillåta verksamheter eller åtgärder som i och för sig innebär påfrestningar för arbetet att förbättra vattenmiljön eller gör det svårare att uppnå rätt kvalitet. Det avgörande måste vara att det även om verksamheten eller åtgärden tillåts, med de villkor om försiktighetsmått som kan behövas och med hänsyn till utrymmet för att genom andra åtgärder kompensera för det försvårande som tillåtandet medför, fortfarande bedöms vara möjligt att uppnå rätt kvalitet på vattenmiljön.⁷⁹ Förbudet mot otillåtet äventyr tar alltså sikte på risken för att miljökvalitetsnormen, alltså det framtida målet för vattenförekomsten, inte ska nås.

Kraven enligt 5 kap. 4 § miljöbalken gäller även inom ramen för tillsynen (förutsatt att frågan inte redan omfattas av rättskraftigt tillstånd enligt miljöbalken) och kan därför få betydelse vid prövningen av behovet av skyddsåtgärder för äldre deponiers föroreningsutsläpp, om de kan påverka vattenförekomster och för dem gällande miljökvalitetsnormer för vatten.⁸⁰ Sådana krav kan således även ställas inom ramen för tillsynen gentemot fastighetsägare av nedlagda deponier, förutsatt att förvaringen är att klassa som ett förvaringsavfall och att fastighetsägaren då är att anse som verksamhetsutövare, se ovan avsnitt 3.4. De krav som kan uppställas med stöd av nu nämnd bestämmelse är mycket långtgående, eftersom rimlighetsavvägning inte ska göras vid avgörandet av vilka skyddsåtgärder som är motiverade.⁸¹

Således kan tillsynsmyndigheten, om utsläpp av nu nämnda föroreningar riskerar att medföra konflikt med 5 kap. 4 § miljöbalken, ställa mycket långtgående krav på den som ansvarar för deponin för att tillse att denne vidtar åtgärder så att stridigheten med nyssnämnd bestämmelse upphör.

För miljökvalitetsnormer för vatten finns gränsvärden för bl.a. PFOS och PFAS11.⁸² Nedan följer ett utdrag från Havs- och vattenmyndighetens föreskrifter (HVMFS 2019:25), bilaga 6, avseende gränsvärden för kemisk ytvattenstatus såvitt gäller PFOS.

⁷⁹ Prop. 2017/18:243, s. 193f.

⁸⁰ Se även ovan avsnitt. 3.3–3.5.

⁸¹ kap. 7 § andra stycket miljöbalken.

⁸² HVMFS 2019:25.

Nr	Ämnets namn	CAS-nummer (1)	Gränsvärde, Årsmedelvärde (2) Inlandsytvatten (3)	Gränsvärde, Årsmedelvärde (2) Andra ytvatten	Gränsvärde, maximal tillåten koncentration (4) Inlandsytvatten (3)	Gränsvärde, maximal tillåten koncentration (4) Andra ytvatten	Biota	Sediment	Prioriterade ämnen	Prioriterade farliga ämnen	PBT-ämnen
35	Perfluoroktansulfonsyra och dess derivat (PFOS)	1763-23-1	0,00065	0,00013	36	7,2	9,1			X	X

(1) CAS: Chemical Abstracts Service. Avser kemiskt identifieringsnummer.

(2) Denna parameter är ett gränsvärde uttryckt som ett medelvärde på årsnivå. Om inte annat anges gäller värdet för den totala koncentrationen av alla isomerer.

(3) Inlandsytvatten omfattar vattendrag och sjöar och därmed sammanhängande konstgjorda eller kraftigt modifierade ytvattenförekomster.

(4) Denna parameter är ett gränsvärde uttryckt som maximal tillåten koncentration, uppmätt vid ett enskilt mätillfälle. Vattenmyndigheten får, i enlighet med förfarande uttryckt i bilaga I del B punkt 2 stycke 2 i direktiv 2008/105/EG, dock tillämpa statistiska metoder för bedömning av efterlevnaden av dessa värden. Där gränsvärdet anges som "ej tillämpligt" anses gränsvärdena på årsnivå utgöra skydd mot kortvariga föroreningstoppar vid kontinuerliga utsläpp eftersom de är avsevärt lägre än de värden som härletts utifrån akut toxicitet.

Nedan återfinns ett utdrag från HVMFS 2019:25, bilaga 2, avseende bedömningsgrunder för fysikalisk-kemiska kvalitetsfaktorer i sjöar och vattendrag, såvitt gäller PFAS11.

Ämne	God status				
	CAS (1)	Årsmedelvärde (2)	Maximal tillåten koncentration (3)	Sediment	Biota
Poly- och perfluorerade alkylsubstanter, PFAS11 (8)	(9)		0,09		

(1) CAS: Chemical Abstracts Service. Avser kemiskt identifieringsnummer.

(2) Denna parameter är ett värde uttryckt som ett medelvärde på årsnivå.

(3) Denna parameter är ett värde uttryckt som maximal tillåten koncentration, uppmätt vid ett enskilt mätillfälle. Vattenmyndigheterna får, i enlighet med förfarande uttryckt i bilaga I del B punkt 2 stycke 2 i direktiv 2008/105/EG, dock tillämpa statistiska metoder för bedömning av efterlevnaden av dessa värden.

(8) Värdet för PFAS11 avser de dricksvattenförekomster som har identifierats i enlighet med 3 kap. 2 § vattenförvaltningsförordningen (2004:660). Värdet får inte överskridas i vattenförekomsten i den punkt som är representativ för råvattenintag.

(9) Summan av följande kongener: Perfluoroktansulfonsyra (PFOS) 1763-23-1; Perfluorbutansulfonat (PFBS) 375-73-5; Perfluorhexansulfonat (PFHxS) 355-46-4; Fluortelomersulfonat (6:2 FTS) 27619-97-2; Perfluorbutanoat (PFBA) 375-22-4; Perfluorpentanoat (PFPeA) 2706-90-3; Perfluorhexanoat (PFHxA) 307-24-4; Perfluorheptanoat (PFHpA) 375-85-9; Perfluoroktanoat (PFOA) 335-67-1; Perfluorononanoat (PFNA) 375-95-1; Perfluordekanoat (PFDA) 335-76-2.

Nedan återfinns motsvarande utdrag från HVMFS 2019:25, bilaga 2, avseende bedömningsgrunder för fysikalisk-kemiska kvalitetsfaktorer i kustvatten och vatten i övergångszonen, såvitt gäller PFAS11.

Ämne	God status				
	CAS (1)	Årsmedelvärde (2)	Maximal tillåten koncentration (3)	Sediment	Biota
Poly- och perfluorerade alkylsubstanser, PFAS11 (9)	(10)		0,09		

(3) Denna parameter är ett värde uttryckt som maximal tillåten koncentration, uppmätt vid ett enskilt mätillfälle. Vattenmyndigheten får, i enlighet med förfarande uttryckt i bilaga I del B punkt 2 stycke 2 i direktiv 2008/105/EG, dock tillämpa statistiska metoder för bedömning av efterlevnaden av dessa värden.

(9) Värdet för PFAS11 avser de dricksvattenförekomster som har identifierats i enlighet med 3 kap. 2 § vattenförvaltningsförordningen (2004:660). Värdet får inte överskridas i vattenförekomsten i den punkt som är representativ för råvattenintag.

(10) Summan av följande kongener: Perfluoroktansulfonsyra (PFOS) 1763-23-1; Perfluorbutansulfonat (PFBS) 375-73-5; Perfluorhexansulfonat (PFHxS) 355-46-4; Fluortelomersulfonat (6:2 FTS) 27619-97-2; Perfluorbutanoat (PFBA) 375-22-4; Perfluorpentanoat (PFPeA) 2706-90-3; Perfluorhexanoat (PFHxA) 307-24-4; Perfluorheptanoat (PFHpA) 375-85-9; Perfluoroktanoat (PFOA) 335-67-1; Perfluoronanoat (PFNA) 375-95-1; Perfluordekanoat (PFDA) 335-76-2.

I mars 2026 beslutades om uppdateringar i EU:s vattendirektiv med dotterdirektiv. Bland annat beslutades om ett nytt gränsvärde för PFAS25 på 4,4 ng PFOA-ekvivalenter/l. Ändringarna har vid denna guides publicering inte införts i svensk rätt ännu men så ska ske senast den 21 december 2027.

7. Särskilt om ansvar för pfas-föroreningar

7.1 Inledning

PFAS-ämnen är vattenlösliga och sprider sig lätt. De är svåra att rena. Verksamhetsutövare för deponier kan, utöver föroreningsskador på anläggningen, bli ansvariga för efterbehandlingsåtgärder för sådana skador som orsakas av spridning av föroreningar från anläggningen.

Inom ramen för verksamhetsutövarens kontroll under deponins efterbehandlingsfas ska verksamhetsutövaren vidta de åtgärder för underhåll, övervakning och kontroll som behövs med hänsyn till skyddet för människors hälsa och miljön.⁸³ Förutsatt att det deponerats massor innehållande PFAS-ämnen bör det inom ramen för efterbehandlingsåtgärderna innefattas åtgärder som förhindrar att PFAS-ämnen sprids.

Ansvar kan uppkomma såväl med stöd av 2 och 26 kap. miljöbalken (för föroreningar som uppkommer som en följd av s.k. förvaringsfall; se ovan avsnitt 3.4) som 10 och 26 kap. miljöbalken (för föroreningsskador; se ovan avsnitt 4.4 och 5.7).

7.2 Konstaterad föroreningsskada

För att ansvar ska åläggas med stöd av 10 kap. miljöbalken förutsätts som ovan redovisats att det finns en konstaterad föroreningsskada. Med anledning av att PFAS-ämnen är lättspredbara kan det finnas en risk för spridning av PFAS-ämnen utanför en deponis verksamhetsområde och att verksamhetsutövaren för deponin därmed kan anses vara solidariskt ansvarig för efterbehandlingsåtgärder även utanför deponin. Fastighetsägares ansvar enligt 10 kap. 3 § miljöbalken gäller dock som ovan påpekats (se kap. 4.3) inte utanför den egna fastigheten.

Ansvar för verksamhetsutövare av deponier avseende PFAS-föroreningar enligt 10 kap. miljöbalken förutsätter således att en föroreningsskada kan konstateras. Om det vid undersökningar eller genom tillsyn framkommer att det finns förhöjda halter av PFAS i mark eller grundvatten i närheten av en nedlagd deponi, bör den aktör som bedrivit deponi bli skyldig att genomföra provtagning och utredning.

Sammanfattningsvis finns det dock inte något särskilt reglerat vad gäller spridning av just PFAS-ämnen från deponier. Vilket ansvar en aktör har följer därför dels av de krav som en tillsynsmyndighet kan ställa på verksamheten enligt de regler som gäller för andra föroreningsskador (se ovan avsnitt 3.2).

⁸³ 33 § deponeringsförordningen SFS 2016:801.

7.3 Förvaringsfall

Av vad som framgår ovan, (se avsnitt 3.4) kan en ägare av en förorenad fastighet, t.ex. en nedlagd deponi, anses som verksamhetsutövare även om denne aldrig bedrivit verksamhet på fastigheten. Det innebär att tillsynsmyndigheten jämlikt 26 kap. 9 § miljöbalken kan framställa krav på förebyggande åtgärder gentemot fastighetsägaren med stöd av 2 kap 3 § miljöbalken i den omfattning det inte kan anses orimligt att uppfylla dessa krav enligt 7 § samma kapitel.

Här krävs således ingen konstaterad föroreningskada, utan här räcker det för krav om utredning med att en förvaring medför eller kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Utredningen kan i sin tur visa på en skada, som gör att 10 kap. miljöbalken blir tillämplig. Ansvar kan således bli både omfattande och mycket kostsamt för fastighetsägaren. Detta ansvar omfattar deponis föroreningar av PFAS och PFOS, på samma sätt som det omfattar andra föroreningar från deponin.

7.4 Närliggande praxis avseende PFAS-föroreningar

Exempel på närliggande praxis som rör ansvaret för PFAS-föroreningar på annan grund än 10 kap. miljöbalken behandlas nedan.

I MÖD 2024:59 (Hummeltorp, M 13947-23) förbjöds en verksamhetsutövare för en avfallsanläggning med tillstånd till mellanlagring, återvinning och behandling av icke-farligt avfall (pågående miljöfarlig verksamhet) att släppa ut PFAS-förorenat yt- och lakvatten från verksamhetsområdet tills dess att en reningsanläggning installerats. Vattnet var PFAS-förorenat, men källan oidentifierad. Enligt tillståndsvillkor ska utgående dagvatten ledas till sedimentationsdamm med oljeavskiljare, och kontrolleras innan det leds ut. Domstolen ansåg att förbud kan meddelas utan hinder av tillståndets rättskraft, eftersom hantering av PFAS-föroreningar inte prövats i tillståndsprövsprocessen och villkoret inte avsett PFAS. Beslutet ansågs proportionerligt, här vägdes in att anläggningen gränsar till ett vattenskyddsområde.

MÖD 2021:05 (M 2164-19) handlade om slutliga villkor för utsläpp och provtagning av bl.a. PFOS från en avfallsanläggning, samt för hantering av avfall som innehåller PFOS. MÖD sköt upp frågan i enlighet med 22 kap. 27 § första stycket miljöbalken efter att ha konstaterat att det inte är möjligt för tillståndsmyndigheten att överlåta till tillsynsmyndigheten att föreskriva ytterligare villkor som bl.a. skulle omfatta PFOS-utsläpp från verksamheten eftersom det rör själva tillåtligheten av verksamheten. MÖD meddelade därmed utredningsuppdrag avseende möjligheten att begränsa utsläpp av PFOS i utgående behandlat vatten till en sådan nivå att vattnet kan avledas till recipient utan att vattenmiljön försämras på ett otillåtet sätt eller att möjligheten att uppnå den status som vattnet ska ha enligt en miljökvalitetsnorm äventyras. (Liknande fall är MÖD M 11283-20 och MÖD M 13953-19.)

8. Skadestånd för vissa miljöskador, 32 kap. Miljöbalken

Skadestånd för miljöskada regleras i 32 kap. miljöbalken. Generellt gäller att det är den som begär ett skadestånd som ska visa att det finns en skada och ett orsakssammanhang. Ytterligare information om miljöskadereglerna i 32 kapitlet miljöbalken finns i Avfall Sveriges guide Juridisk genomlysning av skadeståndsansvar vid kommunal avfallshantering.

Nedan refereras några särskilt relevanta rättsfall, som avser PFAS/PFOS-skador.

I mål MÖD 2024:69 (M 13145-21) konstaterades att den PFAS-förening i mark och grundvatten som fanns vid det område Försvarsmakten ansvarar för, orsakat skada i form av PFAS-föreningen i Uppsala Vattens vattentäkt i Stadsträdgården. Försvarsmakten blev därför skadeståndsskyldig med stöd av 32 kap miljöbalken för Uppsala Vattens uppkomna kostnader med att rena det PFAS-förorenade vattnet.⁸⁴

MÖD M 2589-17 menade en kommun att den drabbats av en miljöskada enligt 32 kap. miljöbalken till följd av att verksamhetsutövaren för en flygplats släppt ut PFOS/PFOA-förorenat vatten och bortlett det förorenade vattnet via kommunens spillvattenledning till det kommunala avloppsreningsverket, vilket kontaminerat områden där slammet lagts upp. MÖD konstaterade att verksamhetsutövaren haft rätt enligt avtal och tillstånd att från flygplatsen avleda avloppsvatten inklusive s.k. processvatten från brandövningar genom spillvattenledningen till det kommunala avloppsreningsverket. I avtalet hade parterna behandlat och värderat risker och kostnader för oönskade och oförutsedda föroreningar i avloppsvattnet. Domstolen menade att skadan därför ska bedömas med utgångspunkt i avtalet och inte enligt den utomobligatoriska (d.v.s. när inget avtal finns) regleringen i miljöbalken. Kommunens talan ogillades.

⁸⁴ Kommentar från Avfall Sverige: Rättsfallet visar att en verksamhetsutövare som bevisligen orsakat förorening genom utsläpp till omgivningen av PFAS under vissa omständigheter kan åläggas skadeståndsansvar gentemot ägaren till en vattentäkt.